

HÁROM SZÉKI TEKA⁷

CSEREI FARKAS

A' magyar
és székely
aszszonyok'
törvénye

HÁROMSZÉKI TÉKA

7.

CSEREI FARKAS

A' MAGYAR ÉS SZÉKELY
ASZSZONYOK' TÖRVÉNYE

HÁROMSZÉKI TÉKA

7.

CSEREI FARKAS

A' MAGYAR ÉS SZÉKELY
ASZSZONYOK' TÖRVÉNYE

tortoma
KÖNYVKIADÓ

Barót, 2024

HÁROMSZÉKI TÉKA

7.

A sorozatot szerkeszti: Demeter László

Căminul Județean Covasna
Kovászna Megye Tanácsa
Covasna County Council

A kötet megjelenését támogatta:
Kovászna Megye Tanácsa
RMDSZ és Communitas Alapítvány
Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti
Kulturális
Alap

CSEREI FARKAS
A' MAGYAR ÉS SZÉKELY ASZSZONYOK' TÖRVÉNYE
A bevezető tanulmányt írta: Nagy Janka Teodóra

A kötetet szerkesztette: Kun-Gazda Gergely
Korrektúra: Kósa Erika
A sorozat borítótervét készítette: Domokos Zsolt
Tördelés: Jakab Mónika

Tortoma Kiadó ©
Nagy Janka Teodóra ©

Tortoma Könyvkiadó, Barót
Alapítva 2006-ban.

A Tortoma Kiadó az 1795-ben alakult
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.

Tel.: 004 0745 163 415, 004 0367 109 167
e-mail: tortomakiado@gmail.com

Felelős kiadó: Demeter László, a kiadó igazgatója

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CSEREI, FARKAS

A magyar és székely aszszonyok törvénye / Cserei Farkas;
a bevezető tanulmányt írta Nagy Janka Teodóra. - Baraolt: Tortoma, 2023
Conține bibliografie

Index

ISBN 978-606-9716-68-7

I. Nagy, Janka Teodóra (introd.)

305

TARTALOM

Nagy Janka Teodóra

Egy 18. századi Törvény-Tudó egybe-szedett írásai a magyar és székely asszonyok törvényeiről 12 pontban	7
Jogtörténet, jogi kultúrtörténet és jogi néprajz határmezsgyéjén	7
Nagyajtai Cserei Farkas (1719–1782).....	9
Az udvari tanácsos és az irodalom	18
Nagyajtai Cserei Farkas:	
<i>A' magyar és székely asszonyok' törvénye</i> (1800)	21
Források (szokásjog, törvény, statútum, jogirodalom, joggyakorlat, jogszokás és jogi néphagyomány)	21
I. Szokásjog- és jogszabálygyűjtemények	21
II. Jogi, történeti és jogfilozófiai szakirodalmak	25
III. A joggyakorlat	28
IV. Jogszokás, jogi népszokás és jogi néphagyomány	29
„...alig lévén nehezebb dolog az emberi Társaságnak Kormányozásában, mint Törvényt szabni az Asszonyoknak...”	36
Összegzés: <i>A' magyar és székely asszonyok' törvénye</i> könyv jelentősége a művelődés- és társadalomtörténeti, a jogtörténeti, a jogi kultúrtörténeti és a jogi néprajzi kutatásokban	44
Irodalom	49

Cserei Farkas

<i>A' magyar és székely asszonyok' törvénye</i>	55
Ajánlás	56
Elöl-járó beszéd	58
ELSŐ RÉSZ. NEMESSÉGEKRŐL, ÉS EGYÉB SZEMELYBÉLI DOLGAIKRÓL AZ ASSZONYOKNAK	61
MÁSODIK RÉSZ. AZ ASSZONYOKNAK A' JOSZÁGHOZ VALÓ KÖZÖKRŐL, ÉS ABBAN VALÓ BIRODALMAKNAK MÓDGYÁRÓL	74

HARMADIK RÉSZ. A SZÉKELY FIU-LÉÁNYSÁGRÓL.....	92
NEGYEDIK RÉSZ. A' LÉÁNY NEGYEDRŐL.....	104
ÖTÖDIK RÉSZ. MIKÉNT PARANTSOLHATNAK JÓSZÁGOKBÓL A' LÉÁNYOK, ÉS MINT BIRHATTYÁK AZT MIG HAJADONOK?.....	109
HATODIK RÉSZ. A' LÉÁNYOKNAK FÉRJHEZ-MENETEKRŐL.....	113
HETEDIK RÉSZ. A' NÁSZ-RUHÁRÓL, VAGY-IS A' PARAFERNOMRÓL.....	120
NYOLTZADIK RÉSZ. A' JEGY-RUHÁRÓL.....	129
KILENTZEDIK RÉSZ. AZ ASZSZONYOKNAK FÉRJEKHEZ VALÓ KÖTELESSÉGEKRŐL.....	139
TIZEDIK RÉSZ. A TESTI VÉTKEKBEN TALÁLTATOTT ASZSZONYOK BÜNTETÉSÉRŐL.....	145
TIZENEGYEDIK RÉSZ. AZ ÖZVEGY ASZSZONYOKRÓL.....	163
TIZENKETTŐDIK RÉSZ. A' VÁROSI ASZSZONYOKRÓL, ÉS LÉÁNYOKRÓL.....	178
Mutató Tábla.....	182
Jegyzetek.....	197

A szerző által hivatkozott források.....	209
--	-----

Nagy Janka Teodóra

Egy 18. századi Törvény-Tudó egybe-szedett írásai a magyar és székely asszonyok törvényeiről 12 pontban

Jogtörténet, jogi kultúrtörténet és jogi néprajz határmezsgyéjén

Nagyajtai Cserei Farkas (1719–1782) a 18. század második felében íródott és fia, ifj. Cserey Farkas által 1800-ban megjelentetett, *A' magyar és székely asszonyok' törvénye* című könyvének ismételt kiadása – több mint 250 évvel annak megírását követően – különös figyelemre számot tartó vállalkozás. Kézenfekvő, hogy a Tortoma Kiadó részéről a szülőföld főhajtásának tekintsük az erdélyi és a magyar történeti múlt értékeinek újrafelfedezését, de Cserei munkája túlmutat a lokális értékörzésen. Nemcsak művelődés- és tudománytörténeti kuriózum, de az európai kontextusba helyezett, szélesen értelmezett jogtörténet, jogi kultúrtörténet és a közelmúlt új kutatási eredményeivel gazdagodó magyar jogi néprajz rendkívül értékes, továbbá a történet- és nyelvtudomány területét is érintő forrásmunkája.

A művelődés- és tudománytörténet elsősorban a nőnevelés szempontjából tartotta számon Cserei munkáját – annak alapvetően, de nem kizárólagosan jogi vonatkozásait.¹ A jogtörténet ismerte, bár ritkán hivatkozta a nők jogállását a 18. században meghatározó magyar és erdélyi joganyagot (szokásjogot, törvényeket és statútumokat) összefoglaló, feltehetően a 18. század harmadik negyedében íródott, 1800-ban megjelent könyvét.² A 18. századi „Törvény-Tudó” munkája a jogi kultúrtörténeti

¹ PUKÁNSZKY Béla, *A nőnevelés évezredei. Fejezetek a lányok nevelésének történetéből*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2006. 69–72. (A továbbiakban: PUKÁNSZKY 2006.)

² Máday Andor 1913-ban megjelent, a nőket középpontba állító jog- és társadalomtörténeti összegzésében gyakori hivatkozási alap Cserei munkája. Balás Gábor Erdély jogtörténetéről írott monográfiájában a székely örökösödési jog esetében szintén hivatkozik a könyvre, bár Erdély legújabb jogtörténeti összegzésében Cserei Farkasra nem találunk utalást. MÁDAY Andor, *A magyar nő jogai a múltban és jelenben*, Athenaeum, Budapest, 1913. (A továbbiakban: MÁDAY 1913.); BALÁS Gábor, *Erdély jókora jogtörténete 1540–1849 közti kora*, Magyar Jogász Szövetség Állam- és Jogtörténeti Bizottsága. Budapest, 1979.

kutatások szempontjából is figyelemre méltó a magyar és erdélyi asszonyok számára a jogi ismeretterjesztés céljával készült tematikus jogszabálygyűjtemény struktúrája, társadalmi, kulturális, valamint nyelvi kontextusai miatt. A nagy műveltségű jogtudós, a világlátott, ugyanakkor az erdélyi történelem, kultúra területén is otthonosan mozgó Cserei Farkas a vonatkozó joganyagának olvasóközönségével való minél pontosabb, alaposabb megismertetéséhez, értelmezéséhez magától értetődően hívja segítségül „a jog kulturális holdudvarát”: a jog világát meghatározó és értelmező történelmi példákat, kulturális és művelődéstörténeti ismereteket.³ A magyar jogi néprajzi kutatások – a 18. századi európai kutatási előzményekhez képest kissé megkésetten – csak a 19. század második felétől a jogi modernizáció folyamatában felértékelődő jogszokásgyűjtésekhez kapcsolódnak. Cserei a magyar és székely asszonyok jogállását a szokásjog, a törvények, a statútumok, az ítélkezési gyakorlat, valamint a jogszokások és jogi néphagyományok alapján bemutató összefoglalása az 1700-as évek mindössze néhány, nem elsősorban e céllal végzett, de a jogi néprajzot is gazdagító eredményei között helyezhető el.⁴ Cserei Farkast pedig a magyar jogi néprajz nemzetközi kitekintéssel rendelkező, kiváló

201. (A továbbiakban: BALÁS 1979.); VERESS Emőd (szerk.), *Erdély jogtörténete*, Forum Iuris, Kolozsvár, 2018. (A továbbiakban: VERESS 2018.)

³ KAJTÁR István, *Bevezetés a jogi kultúrtörténetbe*, Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2004. 6.; STIPKA István, *A jogi kultúrtörténet Magyarországon* = BÉLI Gábor–KORSÓS NÉ DELACASSE Krisztina–HERGER Csabáné (szerk.), *Ut Juris Ordo Exigit. Ünnepi tanulmányok Kajtár István 65. születésnapja tiszteletére*, Pécs, 2016. 305–312, különösen: 311–312.; (A továbbiakban: BÉLI–KORSÓS NÉ DELACASSE–HERGER 2016.); NAGY Janka Teodóra, *Az európai és a magyar jogi kultúrtörténet olvasatai. Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi értelmezések Kajtár István Bevezetés a jogi kultúrtörténetbe monográfiájában* = NAGY Janka Teodóra–BÉLI Gábor (szerk.), *A jog kulturális holdudvara: A magyar jogtörténet, jogi kultúrtörténet európai kontextusai*, Budapest, 2022. 136–147.

⁴ Ideértve például a II. József rendelete előkészítései során végzett jogszokásgyűjtéseket vagy Dugonics András az 1700-as évek végén már elkezdett közmondás- és szólásgyűjtésének jogi szólásait és közmondásait. TÁRKÁNY SZÜCS Ernő, *Magyar jogi népszokások*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1981. 13.; Nagy Janka Teodóra, *Bűnök és büntetések Dugonics András: Magyar példabeszédek és jeles mondások című proverbium gyűjteményében (1820)* = BÓDINÉ BELIZNAI Kinga–GOSZTONYI Gergely (szerk.), *Jogtörténeti Parerga III. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 70. születésnapja tiszteletére*, Orac Kiadó, Budapest, 2023. 273–282.; különösen: 273–274.

jogi és történeti felkészültségű, a magyar szokásokat és hagyományokat ismerő, sőt a folklórt és a népnyelvet is gyakorlottan használó, méltatlanul elfelejtett korai művelőjeként fedezhetjük fel újra és helyezhetjük az őt megillető helyre a jogi néprajz kutatástörténetében.

Nagyajtai Cserei Farkas⁵ (1719–1782)

A Cserei (Cserey) család, ahogyan Nagy Iván fogalmazott,⁶ törzsökös székely család volt, amely a hagyomány szerint az 1396. évi nikápolyi csatában Zsigmond király életét megmentő baróti Cserei Balásra vezette vissza nemessége és az azzal együtt járó birtok eredetét. Címerükben egy páncélos vitéz jobb kezében egy levágott török fejet, a balban pedig három búzalkalászt tart – Cserei Balás vitézségén túl a menekülő király éhét csillapító leleményességére is emlékeztetve.⁷

⁵ A különböző írásmódok közül a továbbiakban a Cserei Farkas által használt, illetve a család által elfogadott, a fia által 1800-ban kiadott könyvben is szereplő formát használjuk az idősb megjelölés elhagyásával: Nagyajtai Cserei Farkas. A szakirodalmak esetében megtartottuk a használt hivatkozási formát.

⁶ NAGY Iván, *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*, III. Pest, 1858. 133–141. (A továbbiakban: NAGY I. 1858.)

⁷ A baróti Cserei Balázs Nikápolynál szerzett érdemeiről szóló hagyományt többen is kétségbe vonták. Herepei János Fejér Ignácra hivatkozva utalt arra,

A Cserei Balás fia, László által Mátyás királytól 1462-ben Nagylakra nyert adomány⁸ idején a címer kiegészült a pajzs kék mezőjében zöld tér fölött álló vasas vitézzel, akinek jobbában továbbra is ott a kard, hegyén a levágott török turbános feje, baljában pedig a három búzakalász. „A paizs tetején álló koronás sisak fölött páncélos kar könyököl, kivont kard hegyén csalmás törökfejvel. A foszladék jobbról ezüst-kék, balról vörös-kék, a paizsot telamonok gyanánt egyszarvúak tartják.”⁹ Az 1913-ban kiadott *Magyarország címeres könyvében* „Cserey de Nagyajta” aláírással közölt címeren már a koronás sisakon is kiemelkedik, megismétlődik a paizson látható alak.¹⁰

hogy a nikápolyi csata évében kelt oklevél három évvel későbbi. HERPEI János, *Apáczai Csere, Nagyajtai Cserei = Irodalomtörténeti Közlemények*, 1958 (62:1.) 55.

⁸ „Balásnak fia volt László, ki Cserei Istvánnak fiával Péterrel a kir. al-lovász-mesterrel Mátyás királytól 1462-ben kapja Csanád vármegyében Nagy-Lakot.” Nagy Iván idézi GR. TELEKI József, *Hunyadiak kora Magyarországon*, XI., Pest, Emich Gusztáv Könyvnyomdája, 1855. 26.

⁹ NAGY I. 1858. 133–141.

¹⁰ „Cserey de Nagyajta. 162. T. 1.: Cs. László 1462. évben Nagylakra nyert adományt. – A Magy. Nemz. Zsebkönyv I. 145. lapján és Siebm. W. S. A. 77. t. szintén közlik e család címerét, sisakdiszül azonban páncélos kart törökfejes karddal tüntetnek fel; az általunk bemutatott címeren a sisakon a növekvő paizsalak díszleg, mivel ezen címert fogadta el hitelesen a bécsi csillagkeresztesi hölgyrendi iroda 70-1897. sz. alatt a Szentléleki Kozma Irma csillagkeresztes hölgy ösfáján. ... Leszármazást

Cserei Balásnak két fia volt: a Mátyástól 1462-ben Nagylakra adományt nyert László, valamint Máté. Máté fia volt Lukács, unokája Ferenc, dédunokája pedig Pál, aki Cserei Mihály szerint 1566-ban Szigetvárnál esett el.¹¹ Pál testvére Mátyás volt, annak fia Lukács, unokája pedig Cserei János (1635–1666), aki Barótról átköltözött felesége, Henter Margit birtokára Nagy-Ajtára és felvette a nagyajtai előnevet. János fiát, Cserei Miklóst a levéltári források mint Rákóczi György főétekfogóját említik 1659-ben. Felesége Költő Margit volt, négy fiuk született: János, aki fogarasi kapitány volt; Farkas, akit I. Apafi Mihály erdélyi fejedelem pénztárnokaként említettek; György, aki Baróti Katát vette feleségül és Miklós, akiről csak annyit jegyeztek fel a források, hogy elesett Vaskapunál.¹²

Cserei János (1679–1717) fogarasi kapitány fiatalkorában 1668-ig fejedelmi asztalnok volt. Mivel azzal vádolták, hogy Apafi ellenében összejátszott Bélydy Pállal, 1678–1685 között fogva tartották.¹³ Felesége Csiki Cserey Judit volt, Cserei Mihály és Apor Ilona leánya.¹⁴ Cserei János – szerzőnk, id. Cserei Farkas nagyapja – építtette feltehetően még fogarasi várkapitányi éveiben Csíkrákoson a családi kúriát, amely nagyobb szobájának fenyőgerendáján az alábbi felirat volt olvasható: *Hoc opus curavit Joannes Cserei Anno Domini 1672. Lav. Deo Semer. cum S. R. E. sua Juditha Cserei Viesima 4. Mensis May.*¹⁵

lásd: Kempelen III. 103–104.” ALAPI Gyula–DONGÓ Gyárfás Géza–GORZÓ Bertalan et. al. (szerk.), *Magyarország címeres könyve. Liber amorum Hungariae I. (A–C)* Bevezető: Andrássy Gyula gróf, Budapest, 1913. Változatlan újrakiadás: Gróf ANDRÁSSY Gyula, *Magyarország címeres könyve I.*, Onga, 2022. 124. Eredeti ősa: PÁLMAJ József, *Udvarhely vármegye nemes családjai*, Székely-Udvarhely, 1900. 52. ¹¹ Cserei Mihály (1667–1756) történetíró az *Apor verses művei és levelei* I. kötetében (közreadó: Szádeczky Lajos) a Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelméből* vett, Cserei Pál hadnagy halálát elbeszélő sorok („Nem tarthatja magát lovon Cserei Pál...”) azonban még nem bizonyítják, hogy minden kétséget kizáróan Cserei Máté dédunokájáról lenne szó. Vö.: SZÁDECZKY Lajos (szerk.), *Br. Apor Péter verses művei és levelei 1676–1752*, I. Monumenta Hungariae Historica, Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, Budapest, 1903.

¹² NAGY I. 1858. 133–141.

¹³ *Nagyajtai Cserei Mihály Históriaja*. A szerző eredeti kéziratából KAZINCZY Gábor által, Pest, 1852. 6. 35. 91. 102. 116. 119. 155. 228. (A továbbiakban: KAZINCZY 1852.)

¹⁴ I. m. 36.

¹⁵ BENKŐ Károly, *Csik, Gyergyó és Kászon leírása*, Kolozsvár, 1853. 28.: „A ház

Cserei Mihály szülőháza Csíkrákoson (1860 körül)

A házasságból két fiú született: *Cserei Mihály* (1667–1756) történetíró és szerzőnk, *Cserei Farkas* apja, *Cserei János*.

Nagyajtai Cserei Mihály (1667–1756) történetíró Csíkrákoson született 1667. október 21-én. 1678–1685 között apród volt Teleki Mihály kancellár udvarában. Részt vett 1686-ban a hassági, 1688-ban a bozzai táborozásban, 1690-ben pedig Teleki Mihály alatt Havasalföldre ment, de 1691-ben már vissza is tért, és 1692-ben Apor István udvarában tartózkodott. Éppen 30. születésnapján vette feleségül (1697. október 21-én) Kun Ilonát. A Rákóczi-felkelés elől Görgény várába vonult 1703-ban. Csík-, Gyergyó- és Kászonszék inspektora volt, 1705-től pedig Brassóba ment, ahol megírta *Históriáját* az 1661–1711 közötti évekről.¹⁶ György fia a kir. tábla ülnöke volt, 1774-ben halt meg. Leánya, Teréz bodoki gr. Mikó Istvánhoz ment feleségül.

Cserei Mihály testvére, *Cserei János* több európai nyelvet beszélő, világlátott katona volt, aki gr. Cusani tábornok mellett szolgált. Felesége László Erzsébet, fiai: *Elek* és szerzőnk, *Farkas*. *Cserei Elek* (1714–1769)¹⁷ először az erdélyi sóbányák felügyelője, majd a guberniumnál titkár volt,

tetejéről 1851-ben a zászlós vas pléhek levétetvén, egyikén: 1667. Cs. J. – a másikon: 1674. Cs. Ja. fölirat volt kimetszve.”

¹⁶ KAZINCZY 1852. 36.

¹⁷ NAGY I. 1858. 137.; SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, II. Budapest, 1893. (A továbbiakban: SZINNYEI 1893.)

később ülnöknek nevezték ki az erdélyi királyi táblához. Kiváló jogtudósként tartották számon, ismert munkája a *Praxis procuratoria ex Decreto Tripartito, approbatis compilatisque Transsylvaniae constitutionibus: Usu item et praxi patrie, aliisque juris consultorum observationibus excerpta et concinnata*. (Kolozsvár, 1746 és 1760.) Több kéziratot is hagyott az

Nagyajtai
CSEREY FARKAS
 Erdélyi Udvari Tanácsos
 és Referens.
 Vita et praxi juris

Nagyajtai Cserei Farkas. Forrás: Erdélyi Muzéum 1815. IV.

utókorra. Felesége Boér Krisztina volt, fiai: Farkas, József, Imre, János, Elek és Mihály.¹⁸

Szerzőnk, Nagyajtai Cserei Farkas (1719–1782) egyike volt kora legműveltebb férfiainak. Csíkrákoson született 1719-ben és 1782. december 9-én halt meg Bécsben. II. Lipót császár hűségére és katolikus hitre tért apja a

¹⁸ NAGY I. 1858. 133–141.

jezsuiták kolozsvári kollégiumában, a nemesek Convictusában taníttatta Kaprinai István felügyelete alatt. Cserei később is tartotta a kapcsolatot jezsuita pátereivel (Hell Miksával, Palma Károly Ferencsel és a történeti és jogtörténeti források feltárásánál bábáskodó Pray Györggyel és Katona Istvánnal¹⁹), és vallási meggyőződése egész életében megkérdőjelezhetetlen volt. „Bölcslelettudorrá” avatását követően 1742-ben báró Henter Dávid ítélőmester mellett szerzett törvényismeretet, 1753-ban Csíkszék követe volt a szebeni országgyűlésen. Az erdélyi udvari kancelláriára került 1754-ben, később titoknok lett ott, majd 1761-ben udvari tanácsossá és referendáriussá (előadóvá) nevezték ki Bécsben.²⁰ Mária Terézia királynő igen nagyra becsülte Csereit, az erdélyi ügyekben gyakran kérte ki tanácsát. Leánya házasságkötésének esztendejében, 1777-ben „a’ Krasznai ’s Tasnádi Urodalmokkal, és Szokolyi-Jószággal örökösen, Zilah városával pedig lekötés mellett (*inscriptionaliter*) elegyes adománnyal (*mixta donatione*) ajándékozta meg,” 1779-ben pedig „egész fizetéssel penzióba bocsátá”.²¹

Cserei Farkas felesége Boros Kata volt, gyermekei: Lőrinc,²² Farkas és Ilona (Heléna). Cserey Lőrinc 1754-ben született, bölcséletet és matematikát a váci Theresianumban tanult, jogot Bécsben. Németországi és hollandiai egyetemi tanulmányai után Bécsben az erdélyi udvari kancelláriánál lett fogalmazó, és éppen nősülése előtt, egy külföldi utazása során halt meg 1784-ben. A budai kir. egyetem elhelyezési ünnepére 1777-ben írott beszéde nyomtatásban is megjelent.²³

¹⁹ Pray György és Katona István munkásságának értékelése a jogismeret, jogtörténet oldaláról: STIPTA István, *A magyar jogtörténet-tudomány kétszáz éve*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2015. 55–57.

²⁰ „Ifjúságának erejében ment-fel a’ fényes Bécsbe, öreg koráig volt ottan.” DÖBRENTÉI GÁBOR, *Nagyajtai Cserey Farkas Erdélyi udvari tanácsos és referendárius élete = Erdélyi Múzeum* (1815)4. 153–169., különösen: 164. (A továbbiakban: DÖBRENTÉI 1815.)

²¹ DÖBRENTÉI 1815. 168–169. Döbrentei búcsúztatójában nem említi Ilona leányát, id. Wesselényi Miklós feleségét. Ennek valószínűsíthető oka, hogy Cserei Farkas életének utolsó éveit Lőrinc fia halála mellett beárnyékolta leányával és vejével való folyamatos konfliktusa unokái vallása miatt, akiket „erőnek-erejével pápistává tenni kívánt és törekedett”. Bővebben: FÖLDVÁRY László, *Id. Wesselényi Miklós báró küzdelme és szenvedése vallásáért = Magyar protestáns egyháztörténeti monographiák* I. Budapest, 1898. 177–260., különösen: 198.

²² Nagy Iván eltérő adatokat közöl. NAGY I. 1858. 133–141.

²³ CSEREY Lőrinc, *Háláló beszéd a tudományoknak felséges Mária Theresia*

A katolikus Cserei Farkas leánya, *Cserey Ilona* (1754–1831), 1777-ben kötött házasságot a református id. báró hadadi Wesselényi Miklós (1750–1809) közép-szolgabíró főispánnal. Ifj. Wesselényi Miklós báró (1796–1850) édesanyja nemcsak legendásan türelmes feleség, férje, majd fia távollétében a zsidói birtok irányítója volt, de kora egyik legműveltebb asszonya, aki Erdély közéletére is nagy befolyást gyakorolt.²⁴

Id. báró hadadi Wesselényi Miklós és felesége, Cserey Ilona.
Forrás: Vasárnapi Ujság 1865. 12. évf. 1.

Ifj. *Cserey Farkas* cs. kir. kamarás és őrnagy (Bécs, 1773. október 28. – Bécs, 1842. december 25.), felesége gróf Haller Krisztina volt. Bécsben folytatott tanulmányait miként bátyja, ő is külföldi utazásokkal egészítette ki, majd katonaként részt vett a napóleoni háborúkbán. Az 1817. évi éhség idején gabonát osztott a nép között, birtokain háromévi tizedet és 2.200 napszámot elengedett, a háromnapos robotot két napra csökkentette.²⁵

királyi kegyes gondviselése által Budán felállított lakó helyökbe való beiktatások örvendetes napjára, Bécs, 1777.

²⁴ A református id. Wesselényi Miklós 1777-ben vette feleségül a katolikus Cserei család nagyszombati Orsolya-zárdában nevelkedett, nyelvekben és tudományokban kiváló előmenetelt mutató, szépséges, szelíd lelkű leányát, Ilonát (Helénát). Házasságukból 13 (Földváry szerint 11) gyermek született, de a felnőttkort csak ifj. Wesselényi Miklós érte meg.

²⁵ NAGY I. 1858. 137.; SZINNYEI 1893.; KÖVÁRY László, *Erdély nevezetesebb családai*, Kolozsvár, 1854. 62.; FEHÉR Katalin, *Az erdélyi felvilágosodás pedagógiai gondolkodói: Cserey Farkas = Magiszter* (2012) 10;1. 62–75. (A továbbiakban: FEHÉR 2012.)

Mint szenvedélyes botanikus krasznai kertjében több száz fát és palántát nevelt, tagja volt a királyi természettudományi társaságnak, és 1813-ban tervezetet nyújtott be az erdélyi főkormányzéseknek egy Kolozsvárott létesítendő fűvészkerttről.

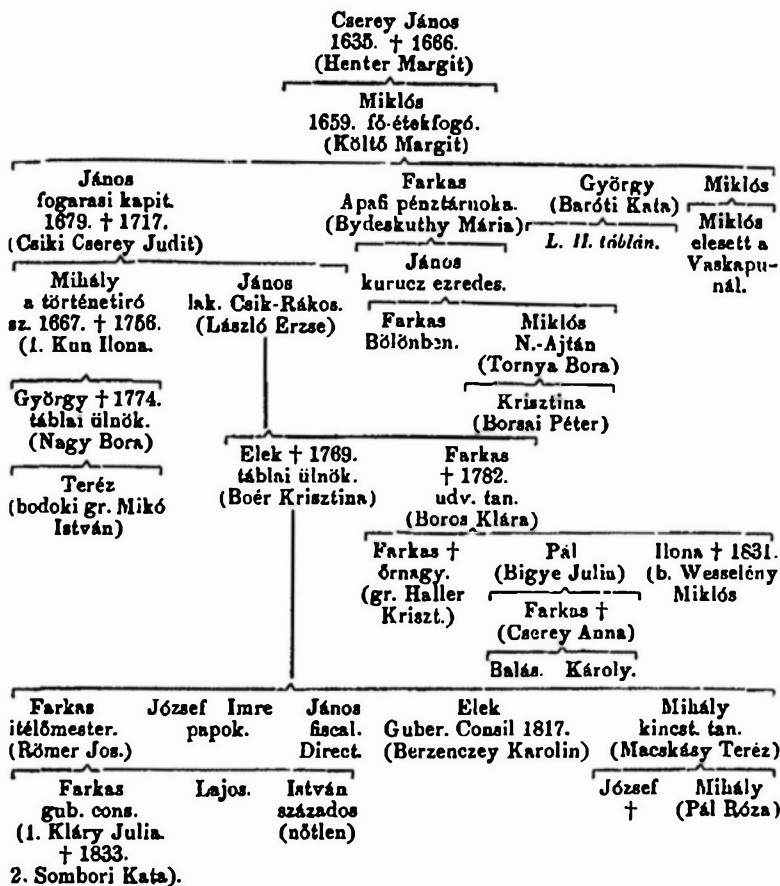
Ifj. Cserey Farkas a műemlékvédelmi szemlélet korai képviselőjeként indítványozta az egyházi művészet emlékeinek összeírását, adatainak rendszerezését, ugyanakkor fontos szerepet vállalt az erdélyi irodalmi életben. Aranka György és az *Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság*, valamint az *Erdélyi Múzeum* című folyóirat szervezésére vállalkozó Döbrentei Gábor lelkes támogatója volt. Tisztelete jeléül Döbrentei számára ezüstérmet veretett, Csokonai Vitéz Mihály emlékművének felállításához anyagilag is hozzájárult, ahogyan Kis János egyik művének kiadásához. Közreműködött Barcsay Ábrahám irodalmi hagyatékának megmentésében, és 1800-ban, Kolozsvárott kiadta apja, Cserei Farkas: *A' magyar és székely aszszonyok' törvénye* című munkáját. Ő maga is szívesen írt: megjelent könyve a *Falusi nevelésnek módjáról* (Nagyvárad 1806)²⁶ és egy színdarab fordítása: *A fekete ember* (Gotter után ford. Kolozsvár 1880) címmel, amelyet 1811. október 20-án elő is adtak Pesten.

Ifj. Cserey Farkas munkáinak egy része kéziratban maradt ránk, mint például a gróf Széchényi Ferencnek ajánlott *Türedelem és felebaráti szeretet* fordítása (Eckartshausen után, Kraszna, 1804) és figyelemre méltó botanikai műve: *Leírása azon Hazai Plántáknak, mellyek a ház tartásban, kézművekben, kereskedésben fogatosan használtatnak*.

Művelődéstörténeti szempontból rendkívül értékesnek nevezhető ifj. Cserey Farkas levelezése.²⁷ A levélváltásokból kiderül, hogy egyaránt

²⁶ Ifj. Cserey Farkas a felvilágosodás eszméinek hazai terjesztését célként megfogalmazó, Bánffy György grófnak, Erdély főkormányzójának és a Főkormányzó Tanács tagjainak ajánlott könyvének nevelésfilozófiai, nevelésméleti, módszertani és oktatáspolitikai javaslatok a 19. század első évtizedének fontos dokumentumai. Az erdélyi felvilágosodás pedagógiai gondolkodói között számon tartott Cserey a jobbágyok gyermekeinek neveltetéséről gondoskodás szándékával krasznai birtokán 1812-ben nevelőházat állított fel, 1815-ben református iskola létrehozását határozta el, 1816-ban pedig alapítványt tett katonai „nevelőházak” javára. FEHÉR 2012. 62–75.

²⁷ 20 db levelet közölt Horváth Döme a *Figyelőben* (II–IV. 1877–78.), 22 db levelet Molnár Antal a *Reformban* (1873. 140. 142. 146. 1874. 9. sz.), 2 db levelet Gyulai Pál a *Szépirodalmi Figyelőben* (1831. 46. 47. sz.), 2 db levél a *Vasárnapi Ujságban* (1870. 24., 25.), 1 db levél a *Kecskeméti Lapokban* (1872. 2. sz.) jelent meg. Cserey

Cserey család (Nagyajtai). Forrás: Nagy I. 1858. 137.

barátjának tudhatta a nála tizennégy évvel idősebb Kazinczy Ferencet, a tizenhárom évvel fiatalabb Döbrentei Gábort, és kiterjedt levelezést folytatott a negyven évvel idősebb Aranka Györggyel, valamint ismertek

Farkas Wesselényi Miklóshoz írt leveleit Pap Károly közli az *Irodalomtörténeti Közlemények* 1906-os évfolyamában (249–250.), 1 db Széchényi Ferenchez írott levelét pedig Valjavec Frigyes ugyancsak az *Irodalomtörténeti Közleményekben* (1934, 392–393).

sógorához, Wesselényi Miklós báróhoz intézett levelei is.²⁸ Különösen figyelemre méltó Kazinczy Ferencsel folytatott levelezése (1805–1810).²⁹ Cserey Kazinczyhoz írott levelei a Magyar Tudományos Akadémia gyűjteményében találhatók.³⁰

Az udvari tanácsos és az irodalom

Nagyajtai Cserei Farkas hivatala mellett – amint az a Barcsay Ábrahámmal folytatott és megjelent levelezéséből és vershagyatékából is kiderült³¹ – szintén foglalkozott irodalommal. Munkái közül az *Isten anyjának, szűz Máriának lorétomi litániában lévő nevezetek rendjén folyó dicsérete* 1772-ben Bécsben, 1830-ban képekkel együtt Nagyszébenben jelent meg. Ma is különös érdeklődésre tarthat számot *A' magyar és székely aszszonyok' törvénye* könyve, amelyet fia, ifj. Cserey Farkas adott ki Kolozsvárott 1800-ban.³²

Cserei Farkas kéziratban maradt munkái is számosak. Ismertek költeményei Buda bukásáról, a mohácsi vészről, a törökkel vívott harcokról és egyéb történeti tárgyokról, valamint Valerius Maximus nevezetes

²⁸ ENYEDI Sándor, *Cserey Farkas levelei Aranka Györgyhez 1796-ból = Magyar Könyvszemle* (1998) 114:3. 293–300.

²⁹ Kazinczy Csereyhez írt eredeti leveleit a Kolozsvári Múzeumegylet őrzi, Cserey Kazinczyhoz írott levelei pedig a Magyar Tudományos Akadémia gyűjteményében találhatók.

³⁰ Ifj. Cserey 1805-től levelezett Kazinczyval, közlésre összesen 434 egymáshoz írott levelük került. *Kazinczy Ferencz levelezése, I–XXI.* (s. a. r. VÁCZY János). Budapest, 1890–1911; *XXII.* (s. a. r. HARSÁNYI István). Budapest, 1927; *XXIII.* (s. a. r. BERLÁSZ Jenő–BUSA Margit–Cs. GÁRDONYI Klára–FÜLÖP Géza). Budapest, 1960; legutóbb: CZIFRA Mariann, *Kazinczy Ferenc levelezése a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattárában*, Argumentum Kiadó, Budapest, 2014.

³¹ *Nagyajtai Cserei Farkas levele Barcsay Ábrahámnak*, Bécs. 1773. dec. 10. = *Erdélyi Múzeum* IV. 170.; EGYED Emese, *Barcsay Ábrahám két id. Cserey Farkasra vonatkozó verse = Irodalomtörténeti Közlemények* (1994) 98:5–6. 760–762. (A továbbiakban: Egyed 1994.)

³² Nagyajtai CSEREI Farkas, *A' magyar és székely aszszonyok' törvénye*, Kolozsvár, 1800. (Fia, ifjabb CSEREY Farkas adta ki. A továbbiakban: Nagyajtai CSEREI 1800.)

beszédekről és tettekről írt latin munkájának magyarázata. Cserei egy jogi szótárt is hagyott hátra.³³

Cserei Farkasnak tulajdonítottak korábban egy *Geographia Mariana Regni Hungariae* című, 1780-ban kelt, azóta azonban elveszett könyvet is, amely többek között leírja az 1567-es tolvajos-tetői csata történetét. A csata során János Zsigmond fejedelem állítólag rá akarta kényszeríteni az unitárius vallást a csíki székelyekre, de azok megoltalmazták magukat és vallásukat. Mohay Tamás azonban bebizonyította, hogy a meg nem történt csatáról szóló leírás szerzője nem Cserei Farkas volt, hanem az ő szilágykrasznai udvari káplánja, a Ferenc-rendi P. Katona György.³⁴

Cserei Farkas Bécsben kapcsolatot tartott a testőrírókkal – rendszeres vendége volt Barcsay Ábrahám mellett Báróczi Sándor is.³⁵ Ismert Barcsay Ábrahámnak egy Cserei verses köszöntőjére válaszoló levele, amelyhez saját, *A halálról elmélkedő* versét is csatolta.³⁶ A kolozsvári Egyetemi Könyvtár kéziratai között került elő a Barcsay által a hivatali szolgálattól visszavonuló, Bécsből Erdélybe hazaköltöző barát, Cserei Farkas számára írott alábbi levél.³⁷

Barcsay Cserey Farkasnak kedves Battyának

Hát el hagyád Bétsett? el hagyád Hazádot?
Tsendesebb révekre haitád vitorládót.

³³ Döbrentei búcsúztatójában az alábbiakat írja Cserei Farkas kéziratosa munkáiról: „Nyomatás alá ugyan ezen fija készíti: Magyar Valerius Maximus, és A' Magyar Nemzet' b'jövételétől fogva naponként viselt nevezetes dolgairól írt munkáit. Ezen kívül feles, mind folyó mind kötött beszédü dolgozásai vagynak, csak hogy nagyobb részént bevégezve nincsenek. Szorgalmasan gyűjtötte a' régi kéziratokat, tudományi ízléssel a' könyveket, nevezetesen a' magyar históriát illető, minden nyelveken az ő koráig kijött munkákat nagy költséggel egybeszedte. Válogatott könyvtára maradékinak kezében van most is”. DÖBRENTEI 1815. 163.

³⁴ TÁNCZOS Vilmos, *Kitalált hagyomány? Mohay Tamás: A csíksomlyói pünkösdi búcsújárás. Történet, eredet, hagyomány* című könyvéről = *Regio* (2010) 21:2. 129–138.

³⁵ EGYED 1994.

³⁶ Mint a másik, Cserei halálára írott vers. EGYED 1994. 762.

³⁷ Lásd *Erdélyi Muzéum* (1815) 4. 170. Itt jegyezzük meg, hogy Kazinczy Ferenc ifj. Cserey Farkastól várta volna Barcsay vershagyatékának kiadását.

El menél jó Bátyám Kraszna partyaira
S mint Juhász meg szálai Zilai Dombjaira,
így távozót régen Roma falaitól
Egy érdemes polgár tanáts társaitól,
Ki jutván Hazája esmért völgyeire
Sűrű könyvhullatás tsordult szemeire.
Édes Érzékenység! Egek ayándéka
Melynek Nagy Lelkekben vagyon tsak hailéka
Tudom hogy e töltvén el nemes szivedet
Zokogva szemlélted megint Erdélyedet.
Tudom – de már minek ujitom sebedet
Jobb nékem itt sirnom érretted, s hazámért
Ily meszsze távozzot Barátom, s Bátyámért
Jobb nékem szenvedni Mars iszszonyuságát
Mint viselni talám Rokonim rabságát.³⁸

Fia, ifj. Cserey Farkas kérésére Barcsay Ábrahám írja meg Cserei sírfeliratát is: „Farkas fija Krasznai kertjében, egy emlék kő által kívánván édes Atyja dicső hamvai iránt áldozni tiszteletével, megkérte óbester Barcsayt, hogy néhai Rokonának és Barátjának ezen érdemlett emlékezetét ő becsülhetvén legjobban, készítsen az emlék kőre feljúl-írást. Teljesíté is ezt, megírván a kérőnek, hogy themául a' Laudon oszlopára írt rövid, de sokat mondó szókat vette. Nec Caesar, nec patria, sed Conjux posuit.”³⁹

³⁸ Barcsay Ábrahám verses levele Cserei Farkasnak. A vers mellett nem szerepel évszám, de Egyed Emese feltételezi, hogy 1777-ben keletkezett, amikor Mária Terézia Csereinek ajándékozta a krasznai, tasnádi és a zilahi uradalmakat. EGYED 1994. 261.

³⁹ A kézirat a Döbrentei Gábornak címzett levelek között, az MTA Kézirattárában található (Magyar irodalom Levelezés 4r 55/1; MTAK), a tanulmány pedig megjelent a Döbrentei által szerkesztett *Erdélyi Muzéumban*, változatlan címmel. DÖBRENTEI 1815. 153–169; a sírfeliratot közli: EGYED 1994. 761. További irattári anyagok az MTA Kézirattárában: Cserey Farkas udvari tanácsos arcképe. 1780 Ms 6228/76: Kazinczy Ferenc /?/, MTAK; Cserei Mihály levele Cserei Farkasnak 1744. Történelem 2r 20.; MTAK. Az Országos Széchényi Könyvtárban: OSZK: Fol. Lat. 3096. Gabrielis Nagy collectio sphragistica seu sigillorum, item mapparum, effigierum arcium, iconum celebrium personarum Hungariae. Saec. XVIII–XIX. Eredeti pecsétnyomatok, metszetek és egy olajfestmény gyűjteménye kísérő jegyzetekkel. f. 111. Cserey Farkas Erdélyi Udvari Tanácsos,

A Barcsay által írt sírfelirat az alábbiak szerint olvasható:

„Hogy Cserey Farkas, kinek emeltetett
vérpatakok nélkül nálladnál többet tett
Mert sok esztendőig hív jó tanátsait
Követvén Thrézia, 's fogadván szavait
Erdélyt megmentette szolgálásá láncczától.”⁴⁰

Nagyajtai Cserei Farkas: *A' magyar és székely aszszonyok' törvénye* (1800)

**Források (szokásjog, törvény, statútum, jogirodalom,
joggyakorlat, jogszokás és jogi néphagyomány)**

I. Szokásjog- és jogszabálygyűjtemények

A' magyar és székely aszszonyok' törvénye címmel 1800-ban kiadott könyv elsődleges forrásait a magyar és erdélyi törvény- és szokásjoggyűjtemények, a hivatkozott törvények és statútumok jelentik.

Erdély 1000 és 1540 között a Magyar Királyság része volt, amelynek közjogi berendezkedését, helyi igazgatási szervezetét és igazságszolgáltatását éppúgy a magyar jog határozta meg, mint ahogy királyainak törvényei jogának alakulását, formálódását, büntető- és magánjog fejlődési tendenciáit. Az Erdélyi Fejedelemség (1526–1690) időszakának önálló közjogi berendezkedése a jogfejlődésben teret adott olyan sajátos szabályok kiformalódásának, amelyek szembeütnöek például a büntetőjog területén a helyi statútumok vagy a székely falutörvények esetében. A magánjogot 1526-ig szintén a magyarországgal azonos törvényi szabályozás jelle-

OSZK, Levelestár: Cserey Farkas Cserey [Eleknéhez?] 1775, 1 db, Cserey Farkas feleségéhez 1775. 1 db.

⁴⁰ EGYED 1994. 762. Cserei Farkas további említése Szinnyei Pál könyvészeti adatai, hivatkozásai szerint: „Palma, Herald. R. Hung. Specimen 75.; Horányi, Memorita és Nova Memoria I. 724.; Benkő, Transsilvania II. 445.; Siebenb. Quart. IV. 1798. 225.; Katona, Historia Critica LX. 722.; Catalogus Bibl. Fr. Com. Széchenyi I. 237. Suppl. I. 125.; Szilágyi Sándor, Erdély Irodalomtört. Bud. Szemle VI. 1859. 35. 47.; Ifj. Szinnyei J., Irodalmunk Tört.” SZINNYEI 1893.

mezte, az alapelvek pedig 1526 után is egyezők voltak a két országrész esetében.⁴¹ Bár Werbőczy István a korabeli Magyarország szokásjogának összegyűjtött, rendszerezett anyagát írásba foglaló munkája (*Tripartitum opus iuris consuetudinarii incltyi regni Hungariae – Nemes Magyarország szokásjogának Hármaskönyve*, 1514) több szempontból is még a Magyar Királyság időszakához kapcsolódik,⁴² Erdélyben az Erdélyi Fejedelemség teljes időszakában, sőt azon túl egészen 1848-ig törvényként alkalmazták.⁴³

Munkájában Cserei legnagyobb számban (a jegyzetek közel kétharmadában) Werbőczy István *Hármaskönyvének* rendelkezéseire hivatkozik (*Tripartitum*, 1514).⁴⁴ A jegyzetekhez fűzött latin nyelvű kiegészítések és az életrajzi adatok alapján valószínűsíthető, hogy Cserei Farkas ismerte és használta a 17. század és a 18. század első felének kétnyelvű (latin–magyar) megjelenéseit követően 1740-ben Nagyszombatban ismét kizárólag latin nyelven napvilágot látott Werbőczy-kiadást.⁴⁵ Az viszont további

⁴¹ WENZEL Gusztáv: *Jogtörténeti párhuzam Magyarország és Erdély törvényhozása és jogrendszere közt Werbőczy óta = Magyar Akadémiai Értesítő* (1852) 12:2. 93–138, 154–180.

⁴² Az országgyűlés 1514. évi 63. törvénycikke elfogadta, a király is megerősítette, pecsét hiányában azonban nem emelkedett törvényerőre, ezért II. Ulászló halála után Werbőczy 1517-ben megjelentette Bécsben.

⁴³ A fejedelmi beiktatás eskütétele során megerősítette Báthory András (1599), Rákóczi Zsigmond (1607), Báthory Gábor (1608), Barcsay Ákos (1658), Kemény János (1661) és I. Apafi Mihály is (1661). Erdély törvényei közé sorolta az I. Lipót német-római császár és magyar király, valamint az erdélyi rendek által 1691-ben aláírt *Diploma Leopoldinum* is, amely alapján 1848-ig intézték Erdély belügyeit. BALÁS 1979. 10–13.

⁴⁴ WERBŐCZY István, *Tripartitum opus iuris consuetudinarii incltyi regni Hungariae* (az 1514. országgyűlésnek lett bemutatva, melynek LXIII. cikkében a mű átvizsgálása is elrendeltetett). A 16. századi latin (Bécs 1517, 1545, 1561, 1572, 1581) és magyar (Debrecen, 1565, Gyulafehérvár 1568) nyelvű kiadásokat követően egynyelvű megjelenéssel majd csak a 18. század közepétől találkozhatunk ismét (latin: Nagyszombat 1740, 1753, 1763, 1775; Kolozsvár 1762, Eger 1776, Buda 1779, magyar: Kalocsa, 1773, Pozsony–Kassa, 1779). A 17. században és a 18. század első felében a latin–magyar nyelvű kiadásokat használták inkább (Debrecen, 1611, Bártfa, 1632, Lőcse, 1637, Debrecen, 1639, Bártfa, 1643, Lőcse, 1660, Kolozsvár, 1698, Csíksomlyó, 1745).

⁴⁵ Ismert, hogy Cserei a nála mindössze 5 évvel idősebb Kaprinai István (Érsekújvár, 1714 – Nagyszombat, 1785) felügyelete alatt folytatta tanulmányait Kolozsvárott. Kaprinai Bécsben 1729-ben lépett be a jezsuita rendbe, 1737–1738-ban

filológiai és forráskutatások tárgya, hogy Cserei mennyiben ragaszkodott Werbőczy eredeti szövegéhez (és kiadásához), illetve a 18. századi latin nyelvű, „korrektúrázott” szövegváltozatokra támaszkodott, vagy a 18. század közepéig inkább kedvelt kétnyelvű kiadásokra.⁴⁶

Az Erdélyi Fejedelemség országgyűlése törvényeit önállóan alkotta az 1848. évi II. törvénycikkig,⁴⁷ perjogi vonatkozású törvényeit először

tartózkodott a városban, 1740–1743 között pedig Nagyszombatban hallgatott hittant. Az 1740-es nagyszombati Tripartitum kiadást tehát jól ismerhette. Az ellenreformáció hitszónoka, a teológus, a tanítványához később is több szállal kötődő szerzetes tanár történelmet és egyházjogot tanított Kassán, Kolozsvárott a jezsuita kollégiumban pedig filozófiát. A hazai történetírás megalapítói között számon tartott Kaprinai 1766-ban az általa gyűjtött hatalmas forrásanyag feldolgozását tervezve tért vissza Nagyszombatra. KEMÉNY Lajos, *Kaprinay István = Levéltárosok Lapja* (1916) 4:1–2. 24.

⁴⁶ Werbőczy *Tripartitum*-át magyar nyelvre 1565-ben Weres Balázs fordította le először azzal a céllal, hogy a latinul nem tudók is megismerhessék. A váradi főbíró, Bihar vármegye „íródeákja” által kiadott Hármaskönyv-fordítás azonban hiányos, erősen kivonatos, nyelvezete kezdetleges. (*Magyar Decretum, Kyt Weres Balas a deákból tudni illyk. a Werbewczy Istwan Decretumából, melyet tripartitumnak neweznek, Magyarra fordítot. Vadnak továbbá ez Decretomnak elotte egy nehany iroth articulusok, kyket azon Weres Balas a regi királyok Decretomibol toruynhez valo jeles dolgokat ky szedegeteth...* Debreczen, 1565.) Az első teljes latin–magyar *Tripartitum*–Hármaskönyv szöveg kiadás ifj. Heltai Gáspár az *colosvári könyvnyomtató és az város hites Nótáriusa munkája által Deákul és Magyarul újabban kiadatott, az Tekintetes vitéz Nemes Magyar Nemzethez való szeretetiből* jelent meg Lipsiai Pál nyomdájában, 1611-ben, Debreczenben. A terjedelmes *Index verborum Latino-Hungaricusos* és *Enchiridionnal* is bővített kiadás szolgált alapul és mintául az utána következő kétnyelvű kiadásoknak, magyar szövege pedig lényegi változtatások nélkül szerepel egészen 1830-ig. (*Decretum juris consv. incl. regni Hung. et Trans., azaz Magyar- és Erdély országnak törvénykönyve, Verbőczy István által íratott 1514. eszten. Mostan deákul és magyarul egy hasznos regestrommal egyetemben újabban kibocsátatott cum gratia et privilegio*, Debreczen, 1611.) CSIKY Kálmán, *Werbőczy István és Hármaskönyve*, Budapest, 1899. 49–55.

⁴⁷ TRÓCSÁNYI Zsolt, *Törvényalkotás az Erdélyi Fejedelemségben*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2005.; BALÁS 1979. 11–12.; MEZEY Barna, *Erdély a Magyar Királyságban (1000–1540)* = VERESS 2018. 99–162., különösen: 153–162.; HORVÁTH Attila, *Az Erdélyi Fejedelemség magánjoga* = VERESS, 2018. 229–252., különösen: 231–233. (A továbbiakban: HORVÁTH 2018.); HOMOKI-NAGY Mária, *Erdély a Habsburg Birodalomban és az Osztrák–Magyar Monarchiában: Magánjog* = VERESS 2018. 337–357.

Bethlen Gábor állította össze 22 cikkelyben 1619-ben. A három erdélyi törvénykönyv (*Approbatae Constitutiones 1653, Compilatae Constitutiones 1669, Articuli Novellares 1774–1848*)⁴⁸ közül az *Approbatákat* I. Rákóczi György utasítására kezdték összegyűjteni, bár majd csak II. Rákóczi György hirdette ki a gyulafehérvári országgyűlés jóváhagyása alapján 1653. március 15-én (*Approbatae Constitutiones Regni Transylvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum – Erdélyországnak és Magyarország hozzá kapcsolt részeinek megerősített végzeményei*). Az egyházjogot, alkotmányjogot, a rendek és nemzetek jogait, a törvénykezést és egyéb jogterületeket érintő törvénygyűjtemény folytatásaként gyűjtötték össze és adták ki az 1654–69 közötti erdélyi országgyűlések törvényeit, a *Compilátákat* 1669-ben (*Compilatae Constitutiones Regni Transylaviae et Partium Hungariae eldem annesarum – Erdélyországnak és Magyarország hozzákapcsolt részeinek összegyűjtött végzeményei*). Az *Articuli Novellares* az 1744–1848 között született erdélyi törvénykönyvbe felvett törvényeket tartalmazta, az erdélyi törvénykönyvek negyedik részét pedig a szász nemzet municipiális statútumai jelentették.⁴⁹

Szerzőnk, Nagyajtai Cserei Farkas (1719–1782) – aki az 1690-től a Habsburg Birodalmon belül önállósága morzsáért küzdő Erdélyi Fejedelemség jogértővé nevelkedett fiatal nemzedékének tagjaként viselt hivatalt az erdélyi kancellárián 1754–1779 között – jól ismerte mind a magyarországi, mind az erdélyi törvényeket és a szokásjogot. Figyelemre méltó, hogy munkájában csak két erdélyi törvénykönyvre hivatkozik: az *Approbatae Constitutiones (1653)* és a *Compilatae Constitutiones (1669)* rendelkezéseire. A *Tripartitum*hoz képest csekélyebb számban említi ezeket, és inkább csak a magyarországi jog kiegészítéseként, vagy az attól való eltérések, sajátos erdélyi jogi szabályozás alátámasztására. Például „Nemzetünk Törvénye-is kivált Erdélyben halállal szokta büntetni a’ Nös paráznakot.”⁵⁰ Az 1744–1848 között született erdélyi törvénykönyv rendelkezéseire (*Articuli Novellares*) és a szász municipiális statútumokra (1779) azonban nem találunk hivatkozást.

⁴⁸ Az erdélyi törvénykönyvek negyedik részének a szász nemzet municipiális statútumait tekintik. Lásd: FRONTIUS Mátyás–ÉRFALVI HALMÁGYI István, *Erdély országának Három Könyvekre osztatott törvényes könyve* III. Kolozsvár, 1779.

⁴⁹ HORVÁTH 2018. 229–252., különösen: 231–233.

⁵⁰ Appr. C. P. 3. T. 47. *Approbatae Constitutiones (1653)*

A szokásjog- és jogszabálygyűjtemények anyagát inkább csak kiegészítő, árnyaló egyes magyarországi és erdélyi törvények, törvénycikkek Szent István dekrétumával kezdődnek és 1729-ig kronologikus rendben követik egymást. Cserei munkájában az utolsó említett jogszabály az 1744. évi erdélyi I. törvénycikk – „a felséges ausztriai ház uralmának, az erdélyi fejedelemség részéről való elfogadásáról és a török portával való összeköttetést megállapító törvények eltörléséről.”⁵¹ A jogi szabályozás szempontjából is korszakhatárnak tekintve 1744-et ezzel zárja a magyar és székely asszonyok által használt és ismertetni kívánt joganyagot.

II. Jogi, történeti és jogfilozófiai szakirodalmak

Cserei Farkast kora egyik legnevesebb jogtudósaként és legműveltebb férfijaként tartották számon. Jól tükrözi ezt könyvében a jogszokásgyűjteményeken, törvényeken túl használt rendkívül nagyszámú és több tudományterületet is érintő, elsősorban latin nyelvű szakirodalom. Cserei életrajzának megismert adatai részben magyarázatot nyújtanak, részben segítenek megérteni ezek széles körű használatát.

1. *A szakirodalmak első csoportját a római jogi és kánonjogi munkák jelentik.* Cserei jól ismeri és használja könyvében a magánjog és a kánonjog alapvető és átfogó, még a 16. század során *Regulae iuris tam civilis quam canonici* (1565) címmel Lyonban, a Szent Háromság jezsuita kollégiumban megjelent jogszabálygyűjteményt.⁵² Ugyancsak többször hivatkozik a kortársnak is tekinthető holland jogász, Heinrich Zoes az i.

⁵¹ Szent István Király Dekrétomainak Második Könyve, Szent László Király Dekrétomainak Első Könyve, Kálmán Király Dekrétomainak Első Könyve, II. András 1222. évi IV. törvénycikke, Zsigmond Első Dekretuma, I. Mátyás Harmadik és Hatodik Dekrétoma, II. Ulászló Első Dekrétoma. Hivatkozott törvények 1545–1744 között: 1545:13.tc., 1545:21.tc., 1608:1.tc., 1618:61.tc., 1622:67.tc., 1625:6.tc., 1647:105.tc., 1647:126.tc., 1655:25.tc.; 1659:43.tc., 1662:5.tc., 1681:46.tc., 1687:11.tc., 1715:68.tc., 1723:1.tc., 1723:34.tc., 1729:35.tc. és az 1744:1.tc..

⁵² *Regulae iuris tam civilis quam canonici: a diversis conscriptae ac collectae quaeque hactenus diversis libris circumferebantur ... Cum rerum et verborum omnium indice locupletissimo. Lugdunum, 1565.* Mint a címlapon szerepel, a lyoni kollégium hallgatóinak munkáját tanácsaival segítette: Bartholomeus Socinus, Peter Duenas, Franciscus Turzanus, Anthony Corsetus, John Bernard, Diaz Andreas és Tiraquellus Damasius.

sz. 553-tól a római jog részét képező és pandektajog formájában annak tovább élését tárgyaló, valamint egyetemes kánonjogi kommentárjaira. (*Commentarius ad Digestorum seu Pandectarum juris civilis libros*, 1736; *Commentarius in jus canonicum univrsium*, 1757.) Használja Joannis Kugler (1654–1721) teológus, kánonjogász a házasságról és a születésről írott könyvét is (*Tractatus Theologico-Canonicus de Sponsalibus, et Matrimonio. Herbipoli*, 1713).

Cserei hivatkozik továbbá Gyurói Pál (kevi) heidelbergi teológushallgató a házasság tárgyában született kánonjogi írására és a polemikus teológia kiváló képviselője, az ellenreformáció egyik meghatározó alakja, a jezsuita bíboros Robert Bellarmine hiúságról, jó cselekedetéről, különösen az imádságról, a böjtről és az alamizsnáról elmélkedő, a kor jezsuita hagyományait követő (és alakító) vitairátára. [*De matrimonio errores pontificiorum* 1609. márcz. 11. Heidelberg. (Parei Colleg. Theolog. I. 860–862. l.); *De vanitatibus Bellarmini circa controversiam de bonis operibus in particulari oratione, jejunio et elemosyna. Lib. I. II. III.* 1610. jul. 14. Heidelberg. (Parei Colleg. Theolog. II. 613–630. l.)]

Cserei többször is használja és hivatkozza Kitionich János (1560–1619) királyi jogügy-igazgató és koronaispán latin nyelvű magyarországi perrendtartás kézikönyvét (*Directio Methodica processus judiciarii Juris consuetudinarii, Inclyti Regni Hungariae Nagyszombat*, 1619), amelyet Kászoni János fordít le és jelentet meg magyar nyelven (*Rövid igazgatas A' Nemes Magyar Országának és hozzá tartozó Réfzeknek szokott teorveny folyasiraol* (Gyulafehérvár, 1647).

A jeles római jogász, Johann Georg Kees Justinianus kommentárját és Joannis Kugler teológiai és kánonjogi munkáját is használja. (Kees, Johann Georg: *Commentarius, Ad D. Justiniani Institutionum Imperialium Quatuor Libros. [Viennæ Austriæ]: Typis, Christophori Lercheri, Universitatis Typogr, Anno 1704*; Kugler, Joannis: *Tractatus Theologico-Canonicus de Sponsalibus, et Matrimonio. Herbipoli*, 1713.)

2. A hivatkozott teológiai és jogfilozófiai irodalmak hangsúlyosan vannak jelen Cserei munkájában. Természetes Szent Ágoston (Szent Ágoston/Aurelius Augustinus: *Poenitentia* azaz Szent Ágoston elmélkedési, és lelkinék Istennel magánossanvaló beszélgetésinek könyvei; ford. Simonyi Ambrus; Csíksomlyó, 1766.) és Aquinói Szent Tamás (Thomas de Aquino: *Summa totius theologiae, I–VI, Coloniae/Köln*, 1639–1640) említése.

A jezsuita jogfilozófusok, teológusok közül Cserei számára fontos volt Francisco Suares (1548–1617) spanyol filozófus, teológus gondolkodása,

akit a skolasztikus filozófia és a katolikus barokk bölcselet kiemelkedő képviselőjeként tartanak számon. Latin nyelven írott munkái a jogról, az állam és az egyház viszonyáról, a metafizika és a teológia alapkérdéseiről szólnak (*Francisco Suarez: De Deo Incarnato 1590, Disputationes metaphysicae 1597, De fide 1612*).

3. A római történetírók közül Titus Lívius (*Decimus Liber*), Plinius C. Secundi (*Naturalis Historiae. Rotterdam, 1669*) és Valerius Maximus (*Factorum ac dictorum memorabilium libri IX*)⁵³ munkái a Cserei által idézett ókori történeti példák gazdag tárházának bizonyultak. A magyar történelem korábbi eseményeit Cserei Antonio Bonfini (*Rerum Ungaricarum decades. Zsámboky János (Ioan. Sambucus), Frankfurt, 1581*), a magyar Liviusnak is nevezett Istvánffy Miklós (*Nicolai, Isthuanfl Pannoni: Historiarum de rebus Vngaricis libri 34. Antoni Hierati, 1622./ Historia Regni Hungariae 1490–1606. Ioannis Thomae Trattner, 1758*) és Bethlen János (*Rerum Transylvanicarum libri quator. Nagyszeben, 1663, Amszterdam, 1664*)⁵⁴ történeti munkái alapján idézi fel.

4. Cserei Farkas elsősorban a terhes nők büntetésére vonatkozóan idézi a protestánsellenessége és trieri boszorkányüldözései révén elhíresült, a 16. században élt német segédpüspök és teológus Peter Binsfeld a varázslók és boszorkányok vallomásairól megjelent nagyhatású munkájának adatait (*De confessionibus maleficorum et sagarum. Trier, 1589*). Szintén az asszonyok, leányok büntetése kapcsán hivatkozik Jacob Döpler kínzásokról és kivégzésekről szóló, „a büntetés színházát” részletező kötetére (*Theatrum poenarum. Suppliciorum Et Executionum Criminalium. Vol. 2. Lipcse, 1697*).

A jogi, történeti és filozófiai szakirodalmak Cserei könyvében további forrásokkal és a korszellemnek megfelelően a legrégibbi időkre vonatkozó bibliai történetekkel, hivatkozásokkal, erkölcsi példákkal egészülnek ki.⁵⁵

⁵³ Cserei kéziratban maradt latin nyelvű munkái között olvasható a *Valerius Maximus nevezetes beszédekről és tettekről írt latin munkájának magyarázata* is.

⁵⁴ További kiadása német nyelven: BETHLEN, JÁNOS, *Das bedrängte Dacia*, Nürnberg, 1666., latinul: *Commentarii de rebus Transilvanicis proximis ab obitu Gabrielis Bethlenii triginta quatuor annis gestis*, Vienna, 1779–1780.

⁵⁵ Pl. *Decretalium Gregorii papae IX compilationis, liber IV, Titulus VIII. De coniugio leprosurum. Capitulum I.*

III. A joggyakorlat

Az asszonyi jogok tekintetében Cserei különös gondot fordít a kérdésekre adott válaszok magyarázata, az érvelések alátámasztása során a korabeli ítélkezési gyakorlat leírására. Például „A’ Léány Negyedét mind Magyar-Országban, mind pedig Erdélyben rövid Perfolyas mellett szokták keresni. Magyar Országban ugyan egyenesen Táblán perelnek érette; de Erdélyben szabadságában áll a’ Felperesnek Táblán keresse-é, vagy Vármegeye székin.”⁵⁶

Ebben komoly segítséget jelentett számára bátyja, a szintén kiváló jogtudós, Cserei Elek (1714–1769) tapasztalata, tudása és jogirodalmi tájékozottsága. Cserei Elek az erdélyi sóbányák felügyelői és guberniumi titkári feladatai után az erdélyi kir. tábla ülnöke lett. Az erdélyi jogtörténet mindmáig számon tartja a gubernium korának ügyvédségéről, a procuratorok jogállásáról, képesítési feltételeiről, hatáskörükről szóló, egyszerre gyakorlatias és tudományos igényű, két kiadást is megért latin nyelvű munkáját (*Praxis procuratoria ex Decreto Tripartito, approbatis compilatisque Transsylvanie constitutionibus: Usu item et praxi patrie, aliisque juris consultorum observationibus excerpta et concinnata. Kolozsvár, 1746 és 1760*).⁵⁷

Cserei Farkas könyvének gazdag eljárási anyagában az erdélyi kancellárián szerzett közel két évtizedes saját tapasztalatai mellett bátyja szerepe is elvitathatatlan. Például kifejezetten a nők jogérvényesítéséhez és perképviselési jogához kapcsolódik az alábbi kérdés: „Hát a’ Törvényben magokért, vagy másokért prókátorkodhatnak-é?” A válasz pontos, tárgyyszerű, és Cserei igyekszik közérthetően fogalmazni: „A’ Pernek folytatása, és az abban való prókátorkodás tanult férjfiaknak is gondot ad; nagyobb is annak terhe, mintsem hogy az Asszonyi erőtelenség illendőképpen el-viselhetné.” Mint hozzát teszi, kivételt jelenthet az asszony saját ügye, szülei, atyafiai és gyermekei peres dolga, valamint – a „Házasságbéli szövetségre” tekintettel – a férj szükség szerinti segítése „prókátorkodó közben-vetésekkel”.⁵⁸

⁵⁶ Nagyajtai CSEREI 1800. 39.

⁵⁷ Cserei Elek részletesen ír a rendes és számfeletti procuratorokról, a köz- és magánügyvédekről, az ügyvédi képviselő tartalmáról, a díjazásról, az ügyvédek érintő rendeletekről, táblai utasításokról, helyhatósági statútumokról. Külön kitér a szegények ügyvédjének feladataira is. BALÁS 1979. 189.

⁵⁸ Nagyajtai CSEREI 1800. 13–14.

Az Erdélyi Törvény⁵⁹ egy speciális esetet külön is nevesít: ha gyermeke „Déáki Tudománynak, s nyelveknek tanulásáért külső Országokra men-
vén, ott a' Fejedelem, és Haza ellen való ártalmas dolgokba talál elegendni,
's azért otthonn kereset alá-vonattatik, ... elő-állhat érette az ő Annya-is.”⁶⁰
Az eljárási kérdések tárgyalását Cserei Farkas azért is fontosnak tartotta,
mert meglátása szerint az asszonyok, leányok kevésbé jártasak a közügyek-
ben, így számukra külön is el kell magyarázni, hogyan érvényesíthetik
jogaikat és teljesíthetik kötelezettségüket. A jogtudós férfi, a tapasztalt
jogalkalmazó szándéka ugyan érthető és becslendő, a megfogalmazás
azonban leplezetlenül tükrözi a 18. századi nőfelfogást, az asszonyok, lá-
nyok kiszolgáltatott jogi és társadalmi státuszát: „Mivel az Asszonyállatok
többire gyenge elméjük szoktak lenni, és gyakorta a' mit tsinálnak-is által
nem láttyák abból következhető károkat, kívánván azért ebbéli fogyat-
kozásokban segítséggel lenni nékik a' Törvény, és meg-tsalattatásokat
azzal-is tartoztatni, el-végezte; hogy mikor ök a' fiaktól Jóságot keresnek,
ne egyébbként, hanem jól, és helyessen készült Oklevelekkel lehessen az ő
kereseteknek eleibe-állani, és meg-mutatni, hogy a' Jóság melyből Részt
kérnek, tsak fiat illet, és nékik ahoz közök nintsen.”⁶¹ Ezért tér ki Cserei
arra például, hogy mi az eljárásrendje annak, hogy az asszonyok végren-
deletükben gyermekeik számára gondviselőt rendelhessenek, vagy hogyan
érvényesíthető a leánynegyedhez való jog, milyen bizonyítékok szükségesek
a leányoknak ahhoz, hogy a „Székely Örökségből” részt kérhessenek, hová
fordulhatnak, hogyan járhatnak el velük szemben alkalmazott kényszer
vagy erőszak esetén, mi a mátkásítás és a házasságkötés törvényes rendje,
melyek a parafernom (nászruha) kiadásának vagy az özvegyi jogok érvé-
nyesítésének szabályai.

IV. Jogszokás, jogi népszokás és jogi néphagyomány

Cserei Farkas könyve a magyar és székely asszonyok (ideértve a leányok,
az özvegyek és az árvák) helyzetét, jogait és kötelezettségeit kívánja bemu-
tatni a szokásjog, a törvények, a statútumok, a joggyakorlat és a jogiroda-
lom – továbbá a jogszokások és a jogi néphagyomány számba vételével.

⁵⁹ Erdélyi Törvény alatt Cserei az *Approbatæ Constitutiones* (1653) és a *Compi-
latae Constitutiones* (1669) rendelkezéseit érti.

⁶⁰ *Approbatæ Constitutiones* (1653) (Cserei: Appr. P. III. T. 14. A. 1.)

⁶¹ Nagyajtai CSEREI 1800. 24.

A jogi néprajzi kutatások legszélesebben értelmezett kutatási tárgyát a jogi vonatkozású társadalmi normák gazdag világa jelenti. E normák vizsgálati szempontjainak egyike a fejlődés szerinti strukturálás, amely során megkülönböztethetjük 1. a szokásnormát; 2. a jogszokást; 3. a jogi normát/jogintézményt; 4. a jogi népszokást és 5. a jogi néphagyományokat.⁶² A *szokásnorma* az egyéni normák általános sokféleségében érvényesülő, a közösség által elfogadott, helyesnek tartott magatartásszabály/társadalmi norma. A *jogszokás* a közösség tagjainak kifejezetten jogi jellegű, a törvény által szabályozott „fent” világtól élesen elkülönülő „lent” világa, azaz a társadalom kisebb-nagyobb közösségeinek vélt vagy létező autonómiája alapján alkotott, a közösség által elismert (a hagyomány és szokás erejénél fogva megtartott és öröklődő, szükség esetén azonban a közösség által kikényszerített), a mindennapok szervezésére (az életviszonyokban jelentkező érdekeltségek egyeztetésére) szolgáló szokásszerű gyakorlata.⁶³ Tagányi Károly a jogszokások körébe elsősorban a megíratlan, jogi alakba nem öntött jogi vonatkozású szokásokat, szertartásokat és jelképeket sorolta (például jegyesség, alku).⁶⁴ A *szokásjog* (*consuetudo*)

⁶² A kérdéssel részletesen foglalkozik: TÁRKÁNY SZÜCS 1981. 36–44.; NAGY Janka Teodóra, *A magyar joginéprajz-kutatás eredményei és alternatívái* = TÁRKÁNY SZÜCS Ernő, *Magyar jogi népszokások*, Budapest, 2003. 851–862.; NAGY Janka Teodóra, *Europäische rechtliche Volkskunde und ungarische rechtliche Volkskunde. Volksrechtsforschung (1939–1948)* = *Jogtörténeti Szemle* (2021) 19. 39–47.

⁶³ MEZEY Barna, *Szokásjog és szokás határán: jogszokások* = Mezey Barna–Nagy Janka Teodóra (szerk.), *Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2009. 13–25. (A továbbiakban: MEZEY Barna–NAGY Janka Teodóra 2009.); Mezey Barna, *Acta Right of the “Above” and the “Below”. On the Border of Customary Law and Custom: The Legal Customs = Acta Ethnographica Hungarica* (2022) 67:1. 87–97.

⁶⁴ Tagányi Károly definíciója szerint a jogszokások „megíratlan, jogi alakba nem öntött jogi vonatkozású szokások, szertartások és jelképek,” amelyek között a parasztság körében a jegyességet hozza példaként. TAGÁNYI Károly, *A hazai élő jogszokások gyűjtéséről*. I. rész. *A családjog és öröklési jog köréből* (Néprajzi Könyvtár, Új sorozat, 1.), Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 1919. Cserei Farkas több mint száz évvel korábban a nemes asszonyok, leányok vonatkozásában ennek pontos szokásjogi leírását és hivatkozását adja – jogszokásként a szertartás, az ajándékozás folyamatát, valamint a szemérmesség és szülők iránti engedelem régi erkölcsökön és szokásokon alapuló értelmezését teszi hozzá. (Nagyajtai CSEREI 1800. 46.) A Tagányi és a Cserei által felvetettek összehasonlító vizsgálatának alapjául szol-

a kisebb vagy nagyobb közösségek együttélése során kialakult, majd az állam utólag elismert, szankcionált szokásnormát, jogszokást jelentette, a *jogi norma* pedig általános jellegű, kötelező erejű, az állam vagy állami szerv által alkotott magatartásszabály, amely érvényesülését végső soron állami kényszer biztosítja.⁶⁵ A *jogi népszokás* olyan jogi vonatkozású szokás, amely elsősorban, de nem kizárólag a paraszti közösségek vonatkozásában kutatott, és e közösségek mindennapi életének meghatározott, az ismétlődések során az utódokra is átörökített rendjét jelenti. A jogi népszokás jellemzője, hogy az állami szabályozásnak csak kiegészítőjeként, színezőjeként vagy csupán jelképes tartalommal él tovább.⁶⁶ A *jogi néphagyomány* a már nem gyakorolt, de még ismert jogi vonatkozású szokások, jelenségek folklórban (például szólásokban, közmondásokban, népdalokban, népmesékben), illetve tárgyi emlékekben történő továbbélését, hagyományozását jelenti. A jogi vonatkozású társadalmi normákat vizsgálhatjuk *vertikálisan és horizontálisan*. A vertikális szint egyetlen jogi vonatkozású társadalmi norma időben különböző létformáit, a horizontális szint pedig egy adott időpontban érvényesülő, különböző típusú jogi vonatkozású társadalmi normák metszetét foglalja magában.⁶⁷

Nagyajtai Cserei Farkas A' *magyar és székely aszszonyok' törvénye* (1800) címmel megjelent munkájának jogforrási hátterét vizsgálva már

gáló eredményrészek az NKFI FK 132220 pályázat támogatásával valósultak meg.
⁶⁵ Tárkány Szücs Ernőnél jóval diffúzabb a terminológiahasználát, mint Tagányi esetében. (TÁRKÁNY SZÜCS 1981; NAGY Janka Teodóra, *A jogi néprajz a hazai kutatások tükrében* = MEZEY Barna–NAGY Janka Teodóra 2009. 83–96.; BOGNÁR Szabina, *A népi jogélet kutatása Magyarországon*, Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 2016.; MEZEY Barna, *Történeti áttekintés* = VERESS 2018, 99–111.; különösen: 100.)

⁶⁶ TÁRKÁNY SZÜCS 1981.

⁶⁷ Horizontális szintű vizsgálatra példa BOGNÁR Szabina–HOMOKI-NAGY Mária–NAGY Janka Teodóra, *A drávaszögi és szlavóniai református ígéretlevelek és házassági szerződések jogi néprajzi forrásértéke* = „Öszve eskettettek ilyen egyezkedés mellett...” *Drávaszögi és szlavóniai református ígéretlevelek és házassági egyezségek*, Eszék, 2021. 7–50. (A továbbiakban: BOGNÁR–HOMOKI-NAGY–NAGY 2021.) Vertikális szintű vizsgálatára példa NAGY Janka Teodóra, *Jogi néprajzi, jogi kultúrtörténeti adatok az áldomáshoz* = MEZEY Barna (szerk.), *A szimbólumok üzenete. A jogi kultúra jelképei: eljárások, szokások, formák és tárgyak*, ELTE, Eötvös Kiadó, Budapest, 2011, 345–354.; NAGY Janka Teodóra, *A jogi néprajzi kutatások és az Ethnographia* = *Ethnographia* (2014) 124:3. 297–320.

szóltunk a jogi normákról (törvényekről, statútumokról) és a szokásjogról, mint az elsősorban nemes jogállású asszonyok és leányok helyzetét meghatározó és abból következő normarendről. Szerencsénkre Cserei azonban nem áll meg itt. A kérdésekre adott válaszokhoz – amelyekben ismerteti a „régí jogként” emlegetett szokásjog, valamint a magyarországi és erdélyi törvények rendelkezéseit – magyarázatokat fűz, amelyek a személtető és tanító célú történelmi példakon túl a jogszokások, jogi népszokások és jogi néphagyományok a közvélekedést megerősítő szándékú bemutatására is lehetőséget adnak.

Ahol a törvény és a szokásjog egyértelműen, részletesen szabályoz, ott Cserei nem egészíti ki a válaszokat a jogszokások, a jogi népszokások és a jogi néphagyományok világával. A könyv 12 része (fejezete) 7–20 közötti kérdést és feleletet tartalmaz tematikus csoportosításban. Vanak fejezetek, illetve kérdések, amelyekre adott válaszai esetében Cserei egyszerűen csak beidézi a *Tripartitum* vonatkozó rendelkezéseit. Így tesz például „Az asszonyok nemességéről és egyéb személybeli dolgaikról” szóló részben az árvákról való gondoskodás kapcsán: „Az Asszony, ki-múlván e’ világból az ő Férje, attol-való gyermekének gondviselését másnak engedni nem tartozik, hanem azt magának férjhez meneteléig szabadosan meg-tarthattya.”⁶⁸ Vagy a házassági vagyonjog egyes kérdéseiről, a leánynegyedről, a leányok és hajadonok jószágairól szóló fejezetek esetében is így jár el.⁶⁹

A székely fiú-leányságról szóló rész vagy a „Székely Örökségről” rendelkezés szabályainak tárgyalása alkalmas az Erdélyi Törvények közül az *Approbatae Constitutiones* (1653) részletesebb vizsgálatára is.⁷⁰ A házasságra vonatkozó részben (*A’ leányoknak férjhez-menetekről*) egyrészt a szokásjog, a *Tripartitum* szabályai lesznek irányadóak (például elmát-kásításra a leánygyermek 7., házasságkötésre 12. évének betöltése után kerülhet sor), de ebben a fejezetben – ahogyan a nászruhárol, a jegyru-

⁶⁸ Kérdés: „Hát az Árváknak gondviselői lehetnek-e?” (Első rész, Nyolcadik kérdés) Cserei válasza, hivatkozása: *Tripartitum* I. T. 113. CSEREI 1800. 12.

⁶⁹ Csak egyetlen példa: Kérdés: „Mi a’ Léány’ Negyed? honnét vette eredetét? kik? minémü Jóságból, és mi módon szokták fizetni?” (Negyedik rész, Első kérdés) Cserei válasza, hivatkozása: „Léány Negyednek mondgyuk azt a’ Jóságot, melyet adnak a’ Léányoknak, vagy Asszony-állatoknak az ök Attyoknak Örökségéből az Atyai Nemzésnek bizonyágára nem örökké, vagy örökösül, hanem tsak váltságosképpen.” (*Tripartitum* I. 88.)

⁷⁰ Nagyajtai CSEREI 1800. 32. (Approb. P.III.T.76.Art.7.)

háról, az asszonyok férjük iránti kötelességeiről, a testi vétkekben talált asszonyok büntetéséről, az özvegyasszonyokról, a városi asszonyokról és leányokról szóló részekben is – számos, később már nemcsak a nemesség, hanem a magyar és székely falvak, továbbá a városok lakói körében ismert jogszokással és jogi népszokással találkozunk.⁷¹

A törvény, szokásjog, jogszokás, jogi népszokás és jogi néphagyomány viszonyrendszere a jogi néprajz szempontjából két dimenzióból közelíthető meg:

1. Cserei Farkas a munkájának megírásakor „hatályos jogot” (törvényeket és szokásjogi szabályokat), szükség esetén a nemesi köznyilvánosság által ismert és elismert, zsinórmértékül szolgáló jogszokásokkal, ritkábban jogi szokásokkal, vagy elsősorban már csak könyvekből ismert, jogi vonatkozású hagyományokkal, történetekkel, példákkal egészíti ki. Egyetlen kiemelésünk a gazdag példatárból is felhívja a figyelmet arra, hogy Cserei a nemes asszonyok és leányok jogainak és kötelezettségeinek számbavétele során a széles körben ismert „élő jogszokások” kiegészítő használatát mindvégig fontosnak tartotta.

A várandós („nehézkés” Cs. F.) asszonyok sajátos helyzetének magyarázata során Cserei egy *jogi hagyománynak* nevezhető régi történeti példát hoz: „a’ Karthágobélieknél ha valamely gonosztévő menedék helyet akarván magának keresni, nehézkes Asszonyhoz futhatott, nem vólt szabad attól ötet el-húzni büntetésre.”⁷² Ezt egy, a 18. században is *élő jogszokással* folytatja: „Ma-is sok Nemzeteknél a’ nehézkes Asszonyok közbenjárásának foganattya vagyon még az halálra ítéltetett emberek életének megnyerésére-is.” *Francisco Suares*, a spanyol skolasztikus filozófia és a katolikus barokk bölcselet kiemelkedő képviselőjének kánonjogi munkájából idézi a kötelező szabályt: „Törvény szerént-is pedig, mikor a’ nehézkes Asszonyt valami nagy vétékért perli a’ Tiszt, és azt itélik, hogy kinoztassék-meg a’ dolognak ki-vallására; mig nem szül, és gyermek-ágyából fel-nem gyógyul, addig ötet kínzásra nem hurtzolhattják.” A nép széles körében még évszázadokkal a vallási normák kötelező erejének elhalványodását követően is általánosan elismert jogi népszokás volt, hogy

⁷¹ BOGNÁR–HOMOKI-NAGY-NAGY 2021.

⁷² Nagyajtai CSEREI 1800. Első rész 14. kérdés, 15.

a várandós nőknek (és a szoptatós anyáknak) nem kellett megtartani „az Anyaszentegyháztól ki-adatott köteles Bőjtöknek-is szoross rendét”.⁷³

2. A Cserei által leírt törvények és Werbőczy szokásjogi szabályai éppen úgy, mint a válaszokat kiegészítő, a nemes asszonyok és leányok életét az 1700-as években meghatározó „élő jogszokások,” a szabályozásváltozásokat követően az erkölcsi és vallási normák közvetítésével a műveltségi elemek alászállásának folyamata során a nemességnél jóval szélesebb körben határozzák meg az azokat nemzedékről nemzedékre átörökítő közösségek mindennapjait.

Íme néhány a Cserei Farkas által ismertetett szokásjogi és törvényi rendelkezésekből, amelyek betartása jogszokásként még a 20. század elején is magától értetődő volt az egyes közösségekben. Az asszonyok „a’ mit Tövel, Orsoval, ’s egyéb aszszonyi munkával keresnek, övék az, és fiu testvérekel meg osztani nem tartoznak”.⁷⁴ A székely fiú-leányság esetében ha fiú nélkül maradt „a székely anya, ha két vagy több leánya maradt, egyenlően örökölnek, de a kisebbik választhat a ’ Lakhelyben”.⁷⁵ A székely fiú-leány: leány a nemzésben, de fiú az Örökségben.⁷⁶ A megesett leányoknak, azaz „a’ fattyu vetett személyeknek, valameddig törvényes Házasságra nem vergődnek, fejeket sem szabad úgy viselniük, mint más Aszszonyoknak, kik magokat jámborul kontyoltattyák-bé”.⁷⁷ Ezt a szabályt a paraszti közösségekben Cserei munkájának kiadása után még száz esztendővel is számon tartották.

Szintén évszázadokon át magától értetődő kötelezettségnek, erkölcsi normának tekintették az idősekről, özvegyekről, elesettekről gondoskodás változatos formájú jogszokásait a családi, illetve falusi közösségekben.⁷⁸ Ezek közül számos rokonítható a Cserei által ismertetett *Kegyelem Részsel*. „A’ Székelyeknél a’ szolgálatból, vagy gazdálkodásból ki erőtelenedett

⁷³ Uo.

⁷⁴ Nagyajtai CSEREI 1800, 19. Viszont az is kimondatott, hogy „Fegyverrel, és Déáki Tudománnyal szerzett Jóság nem illet Léányt.” Cserei 1800. 18. *Tripartitum* I. T. 18.

⁷⁵ Nagyajtai CSEREI 1800. 29

⁷⁶ Nagyajtai CSEREI 1800. 31.

⁷⁷ Nagyajtai CSEREI 1800. 35.

⁷⁸ HOMOKI-NAGY Mária: „Az általam megkért hiteles tanúk előtt következő végső rendelkezésemet teszem...”: *Jobbágy-parasztok végrendeletei Szentes mezővárosában, Szekszárd, PTE KPVK, 2018.*

Személyeknek” (ideértve azt is, aki „által-adja Jóságát fiainak, vagy ha fiai nem vólnának, Attyafainak,” valamint a gyermektelen Özvegyeket) „életek táplálására a’ mit szakasztnak ... Kegyelem Résznek nevezik”.⁷⁹

A házasság igen gazdag volt jogszokásokban (és jogi népszokásokban is). Cserei egyrészt nem mulasztja el erkölcsi nevelésre is felhasználni a leányok érdeklődésére különösképpen számot tartó fejezetet. Felfigyelhetünk arra is, hogy az eljegyzés (amely a mai napig az egyik legszívósabb jogszokásunk) részletes vizsgálatával együtt – bemutatja a jogszokások és népszokások változatosságát is. „Szokás volt a’ Magyaroknál, hogy mikor a’ Férfji el-jegyzi magának a’ Léányt házasságra, ez akkor Gyűrüt, és keszkenöt ad annak. Gyűrüt ugyan a’ meg-nem szakadható szeretetnek bizonyóságául; Keszkenöt pedig azért, hogy azzal mint egy szemérm-takarójával házasságra által-adandó testének meg-tartott épségét, ’s egyszersmind jövendőbeli Férjéhez való nagy bizodalmát-is jelentené, hogy valamint ő azon négy-szegletü Ruhájának példájára kész Férjét e’ világnak akár melyik részére követni, ugy emez-is öt el-ne hagyná, hanem azon Ruhának mint egy árnyéka alatt tartván, viselné gondját, ’s óltalmazná.”⁸⁰ Az eljegyzés felbontására vonatkozó szabály szintén ma is élő jogszokás: „Ha pedig meg-forván a’ Mátkás személyek között a’ Házasság, a’ Jegy egyik a’ masiktól vissza-mégyen annak, a’ ki-adta.”⁸¹

A könyv hetedik része a *parafernommal* (nászruhával, menyegzői ajándékkal, vagy ahogyan ma mondanánk nászajándékkal) foglalkozik, a nyolcadik pedig a Cserei által *jegyruhá*nak nevezett hitbér/dos kérdésével. Cserei először pontosan meghatározza és elkülöníti a nászruha és a jegyruha fogalmát, utána pedig a lakodalom mint jogszokás szereplőit veszi sorra. „Szokás volt a’ Magyaroknál eleitől fogva, hogy mikor a’ Léányt férjhez-adták, a’ Lakadalmi alkalmatossággal az Atyafiak, ’s más jó-akaratu emberek-is a’ Menyaszszonynak ajándékot mutattak-bé; innét vette eredetét a’ Parafernom. Parafernomnak azért, vagy-is Menyegzői ajándéknak az olyan ingo Jókat mondják, melyeket az Aszszonyállatoknak az ő Lakadalmok, vagy Mátkaságok, ’s el-jegyztetések idején, vagy Mátkáik, vagy szüléik, vagy Attyokfiok, vagy más akárki szokott adni, és ajándékozni. ... Nász-Ruhának azon okból mondatik, hogy Menyegző, vagy-is Lakadalom tisztességéhez tartozó Jóság; a’ Menyegzőt pedig

⁷⁹ Nagyjantai CSEREI 1800. 36.

⁸⁰ Nagyjantai CSEREI 1800. 46.

⁸¹ Uo.

Násznak nevezzük régi Magyar Nyelven, miként azokat, kik a' Völegényt, 's Menyaszszonyt kísérik, Nász-Népének; ezeknek pedig, és a' Lakadalmi Rendtartásnak igazgatóját Nász-Nagynak mondjuk, 's hogy már ide tegyem azt-is: az ujj Házások Lakadalmok Napján, egyik Vö-Legénynek, a' másik Menyaszszonynak azért neveztetnek; mert a' Legény Veje annak, kinek Léányát veszi, ő pedig a' Léány Menye az ő Mátkája szüleinek, vagy korosabb Atyafiainak.”⁸²

A nászruhától (parafernom, nászajándék) eltérően a jegyruhát „a' Férjfiak Rendekhez 's állapottyokhoz képest tartoznak igaz és Törvény szerént el-házásított Feleségeknek el-hálásokért” fizetni”.⁸³

Ugyancsak korunkban is élő elemei vannak az 1800-ban megjelent, az özvegyekre vonatkozó szabályozásnak. A gyászévhez jelenleg is fűződnek joghatások, évszázados jogszokásként határozzák meg az özvegyekhez való normatív és közösségi viszonyulást. „Urok halálának első esztendejében minden háborgatok ellen békességben, és telyes bátorságban tartassanak: senki őket azon üdö alatt Törvénybe ne idézze, se Urokról réájok maradt Per mellé né hívja, 's arra elő-állani ne kényszerítse; ebben pedig hogy meg-maradhassanak, tartoznak a' Tisztek párttyokat fogni, segíteni, óltalmazni; annál inkább Urok Jóságiból, és jovaiból esztendő alatt még a' magán való Özvegyek-is ki-nem rekesztethetnek.”⁸⁴

**„...alig lévén nehezebb dolog
az emberi Társaságnak Kormányozásában,
mint Törvényt szabni az Aszszonyoknak...”**

Ifj. Cserei Farkas apja „Munkáját melyet ditséretessen viselt Hivataljának nemes foglalatossági között írt ... Krasznán, Bóldog-Asszony Havának 1-ső Napján 1799-dik Esztendőben” Gyulai Ferenc özvegyének, gróf Haller Karolina asszonynak ajánlva jelentette meg – ahogyan fogalmazott: egyrészt a fiúi tisztelettől, másrészt hazaszeretetétől vezéreltetve. A kézirat keletkezésére vonatkozóan konkrét évet, dátumot nem jelöl meg, a fia által említett „ditséretessen viselt Hivatal” pedig a Csereinek Bécsben különböző beosztásokban az erdélyi udvari kancellárián 1754–1779 között

⁸² Nagyajtai CSEREI 1800. 49.

⁸³ Nagyajtai CSEREI 1800. 55.

⁸⁴ Nagyajtai CSEREI 1800. 77.

eltöltött éveket jelenti, hiszen mint nekrológiájában Döbrentei Gábor írja: „Ifjúságának erejében ment-fel a' fényes Bécsbe, öreg koráig volt ottan.”⁸⁵ A forráshasználat és az életrajzi adatok a keletkezés idejére vonatkozóan a 18. század harmadik harmadára történő szűkítést valószínűsítik.

Cserei munkájában Werbőczy *Tripartituma* mellett ugyanis csak két erdélyi törvénykönyvre hivatkozik (*Approbatæ Constitutiones*, 1653, *Compilatæ Constitutiones*, 1669) – az 1744–1848 között született erdélyi törvényekre (*Articuli Novellares*) és a szász municipiális statútumokra (1779) nem. A Werbőczy István szokásjog- és jogszabálygyűjtemény anyagát inkább csak kiegészítő egyes magyarországi és erdélyi törvények 1729-ig szerepelnek, az 1744. évi erdélyi I. törvénycikkkel pedig Cserei lezárja a kéziratban használt és ismertetni kívánt joganyagot. Az életrajzi adatok közül figyelemre méltó, hogy a kolozsvári jezsuita kollégiumban 1737–1738-ban filozófiát tanító tudós jezsuita tanár, Kaprinai István milyen erőteljes hatást gyakorolt Csereire. Komoly szerepe volt abban, hogy az 1754-ben az erdélyi kancelláriánál hivatalt vállaló 35 éves fiatalember az 1800-ban megjelent könyv tanúsága szerint is otthonosan mozgott a latin nyelvű jezsuita jogfilozófiai, teológiai, továbbá a római jogi és kánonjogi irodalomban. Cserei Farkas bátyja, Cserei Elek guberniumi titkár, a kir. tábla ülnöke, akit kortársai szintén kiváló jogtudósként említenek, 1746-ban jelenteti meg Kolozsvárott a gubernium korának ügyvédségéről szóló latin nyelvű tudományos munkája első kiadását – ezzel is hatást gyakorolva öccse eljárási kérdések iránti érdeklődésére. Cserei Farkas 1761-ben már udvari tanácsosi és referendusi hivatalt visel Bécsben. Megismerkedik Barcsay Ábrahámmal, akinek hatására – levelezésük és Cserei kéziratban maradt munkáinak tanúsága szerint – erősebbé válik irodalmi érdeklődése. Kevésbé érez ösztönzést a magyar és erdélyi asszonyokra vonatkozó joganyag oktató, nevelő, jogi ismeretterjesztő feldolgozására. Testvére, Elek 1769-ben meghal, 1773-ban a jezsuita rendet felosztatják, 1777-től pedig belső családi viszály köti le figyelmét és erejét. Az 1800-ban megjelent könyv jegyzetei arra utalnak, hogy Cserei hosszabb időn át, időközki kihagyásokkal foglalkozott a könyv kéziratával. Többször elővette, és az írás során alkalmazta a jezsuita irodalomhoz, jogi és teológiai gyakorlathoz közel álló kompilációt is. A kutatások jelenlegi szakaszában

⁸⁵ DÖBRENTÉI 1815. 164.

ismert adatok alapján valószínűsíthető, hogy a kézirat az 1760-as évek elején első változatában már elkészült.⁸⁶

A Kolozsvárott Hochmeister Márton⁸⁷ betűivel 1800-ban kiadattatott könyv az ajánlást követő előljáró beszéd után 12 részben, kérdés-felelet formájában tárgyalja a magyar és székely nemes asszonyokra és leányokra vonatkozó személyi és házassági vagyoni, valamint öröklési jogi rendelkezéseket „E’ két nevezetű, de egy Vérű Nemes Nemzetnek Törvényiből, Törvényes Szokásiból, Végezésiből, Birák Itéletiből és más Törvény-Tudók Írásiból egybe-szedett” formában. A könyv használatát Mutató-tábla (a tárgyszavakhoz kapcsolódó szövegrészek alfabetikus sorrendben történő kiemelése) és 275-ig számozott, későbbi kiegészítésű, de be nem fejezett, esetlegesen egyéni rövidítéseket tartalmazó jegyzet segíti.⁸⁸

Cserei Farkas könyve a kor szokása szerint *paratextussal* kezdődik: ajánlással és előljáró beszéddel. Ifj. Cserei Farkas levél formában íródott ajánlószövegei az általa kiadott könyvben az általános gyakorlattól eltérően nem a mecénáshoz szólnak, hanem a könyv címéül és tárgyául választott nagybetűs „Magyar és Székely Asszonyhoz,” Haller Karolina grófnőhöz, aki „díszes Példa” lehet nemzete számára.

Az ajánlást követő *előljáró beszéd* a kor szokása szerint a szerző „figyelemfelkeltő használati utasítása a könyvhöz.” Ebben pontosíthatja munkája tárgyát, előrebocsáthatja annak tanulságát, szerzői indíttatását, sőt akár ízelítőt is adhat a könyv stílusából – de mindezt úgy kell tennie, hogy felkeltse a Tisztelt Olvasó figyelmét. Cserei Farkas e szerint jár el, amikor munkája hiábavalósága feletti aggodalmának fejtegetése után („alig lévén nehezebb dolog az emberi Társaságnak Kormányozásában, mint Törvényt szabni az Asszonyoknak...”) a női engedetlenség bibliai példázatánál kezdve a közösségre kárhózatot jelentő római, majd a magyar asszonysorsok ismert történeteit emlegeti fel igen szuggesztív

⁸⁶ Cserei leveleinek és kéziratok hagyatékának további kutatása új eredményeket hozhat a könyv keletkezése, datálása szempontjából is.

⁸⁷ Hochmeister Márton (Nagyszében, 1767. április 19. – Nagyszében 1837. január 6.) 1789-ben szülővárosában apja halála után átvette annak nyomdaüzemét, majd 1790-ben Kolozsváron is létrehozott egy nyomdát és könyvkereskedést, amelyet 1809-ben a katolikus liceumnak ajándékozott. Ő alapította és adta ki az első erdélyi magyar újságot (*Erdélyi Magyar Hírvivő*, 1818–1829). SZINNYEI 1893.

⁸⁸ Ténylegesen ezek száma ennek többszöröse, hiszen Cserei gyakran a, b, c aljegyzeteket is alkalmaz, miközben a számozás hiányos, néha pontatlan, a jegyzetek néhol befejezetlenek.

részletességgel. Ezt követően egy hirtelen fordulattal az asszonyok dicsérete következik, amely lehetőséget nyújt a szerzői szándék nemességének és fontosságának hangsúlyozására is: „Nints, mivel dítsekedgyék az emberi Természet Asszony nélkül; ... Asszonyoknak kell lenni, a'kiről mondhassuk, hogy Férjfiat hozott e' világra.” Ebből következően a könyv célja – ahogyan más országokban is – az asszonyokra vonatkozó törvények összegyűjtése: „adgyuk tudtokra és értessük meg vélek is, mi vagyon kirendelve részekre, hogy annál fogva vagy követhessék, a' miből hasznokat várhatnák, vagy távoztathassák, a' mi kárt hozhatna fejekre.” Végül az előljáró beszédet Cserei az általános formula szerint zárja, amikor áldást kér munkájára: érdeklődő olvasókban bízva kéri „a' Nemzeteket igazgató Mennyei Nagy Urat” az Asszonyok oltalmazására.

A számában is bibliai üzenetet hordozó 12 fejezet (rész) 7–20 kérdést és feleletet tartalmaz az alábbiak szerint:

1. *Nemességekről, és egyéb személybéli dolgaikról az asszonyoknak*
2. *Az asszonyoknak a' jóságához való közökről és abban való birodalmaknak módgyáról*
3. *A székely fiu-léányságról*
4. *A' léány negyedről*
5. *Miként parantsolhatnak jóságokból a' léányok, és mint birhattyák azt míg hajadonok?*
6. *A' léányoknak férjhez-menetekről*
7. *A' nász-ruháról, vagy-is a' parafernomról*
8. *A' jegy-ruháról*
9. *Az asszonyoknak férjekhez való kötelességekről*
10. *A testi vétkekben találtatott asszonyok büntetéséről*
11. *Az özvegy asszonyokról*
12. *A' városi asszonyokról, és léányokról*

Cserei Farkas könyvének tárgya („Törvényt szabni az Asszonyoknak, és annak megtartására kötelezni őket...”) és olvasóközönsége okán („Bizom azért, hogy nem tsak az Asszonyok, hanem mások-is jó neven vészik, és fogadgyák tőlem e' Munkát...”) nem latinul, hanem magyar nyelven ír. („Kivántam pedig egész munkámmal Hazám Nyelvén kedveskedni édes Nemzetemnek, mind Magyaroknak, mind Székelyeknek.”) Közérthetőségre törekszik nyelvezetében és formájában, ezért a korszak nem kizárólag, de gyakran kifejezetten nők és gyermekek számára szánt vallásos irodalmában és szövegeiben szokásos katekizmus kérdés-felelet szerkezetet

választja a korabeli törvények, szokásjog, végzések és bírói döntések alapján összefoglalt joganyag ismertetésére. Igyekszik olvasói által ismert vagy érdeklődéssel kísért példákkal is megvilágítani a leírtakat, olykor saját élményeit és véleményét, nevelő célzattal erkölcsi intelmeit is megosztja a magyarázatok között. A kérdés-felelet formában összeállított, világos és rendszerezett, áttekinthető, egyszerű oktató és ismeretterjesztő forma még egy évszázad múlva sem szokatlan a jogi szakirodalomban, illetve egy-egy szélesebb körben megismertetni kívánt jogszabály esetében.⁸⁹

Cserei korában a kérdés-felelet forma igen közkedvelt volt – különösen a latin és magyar nyelvű egyházi, illetve a jezsuita polemizáló, valamint ismeretterjesztő irodalomban. Szentiványi Márton (1633–1705) jezsuita szerzetes például e szemlélettel vette szövegkiadói gondozás alá Werbőczy *Tripartitumát* és a *Corpus Juris Hungarici* néven említett általa először szóba hozott országgyűlési törvénytárat. A 17–18. század nem ritkán protestáns gyökerekkel rendelkező jezsuita szerzői (köztük Pázmány Péter) elsősorban világi olvasóközönségnek szánták a kérdés-felelet formai keret tartalmi (egyszerű, világos, érthető stb.) és stilisztikai (közvetlenség, személyesség, dinamikusabb, sokrétűbb érvelési és meggyőzési lehetőségek stb.) erősségeire alapozó magyar nyelvű munkáikat.

Csereinek az a döntése, hogy nem latin, hanem magyar nyelven írja meg a magyar és székely asszonyok, leányok, özvegyek és árvák számára „jogi kalauzát”, a nyelvi következmények vállalását is jelentette: 1. a magyar jogi nyelv 18. századi fejlettségi állapota hatással lesz munkájára is; 2. nagyobb mértékben kell használnia munkájában a magyar nyelvet és népnyelvet; 3. neki magának is kell alkotnia a fordításokon túl magyar nyelven jogi kifejezéseket, megnevezéseket.

1. Cserei Farkasnak számítnia kellett arra, hogy a magyar jogi nyelv 18. századi állapota hatással lesz munkájára, hiszen a magyar jogi szaknyelv az 1700-as években nemcsak a latin, de az európai országok nemzeti jogi szaknyelvének fejlettségétől is elmaradt.⁹⁰ A latin nyelv az oktatásban,

⁸⁹ Néhány példa: ZSOLDOS Ignác, *A mezei rendőrség főbb szabályai*, Pápa, 1842; ACSÁDY Sándor, *Magános magyar törvény kérdések- és feleletekben*, Pest, 1844; MADARASSY János, *A magyar polgári törvénytudomány vázlatja*, Eger, 1845.

⁹⁰ SZABADFALVI József, *A magyar jogi nyelv kialakulása és fejlődése a 19. század elejéig = Jogtudományi Közlöny* (2020) 75:1. 12–20. (A továbbiakban: SZABADFALVI 2020.)

a tudományban és a jogi praxisban szinte kizárólagos használata miatt kevésbé tűnt sürgetőnek a magyar jogi szaknyelv fejlesztése. Ráadásul a jogélet elsődleges szintjein, mint például a szóban zajló perek és jogviták beszélt nyelvében elegendőnek bizonyult az alapvető jogi fogalmak nyelvi/ anyanyelvi használatával kialakuló, lassan egységesülő jogi terminológia – ez kielégítette a mindennapi élethelyzetekhez igazodó kauzális jogi szaknyelvhasználat igényeit is.

A 16–17. században a reformáció nemzeti nyelvű irodalma és tudományossága, az Erdélyi Fejedelemségben a közügyek és az ítélkezés során a magyar államnyelv használatának a jogi szaknyelvben is megmutatkozó eredményei, a 17–18. század jezsuita magyar nyelvű oktató és ismeretterjesztő írásbelisége a választott célközönségen túl egyaránt szerepet játszott abban, hogy Cserei a hazai jogi szaknyelv adott és ismert állapotában is a magyart választotta. A magyar jogi szaknyelvhasználat szempontjából Cserei alapvetően csak néhány munkára számíthatott, melyek közül a legfontosabb Werbőczy *Hármaskönyvének* és Kitonich János perjogi gyűjteményének magyar nyelvű fordítása volt.⁹¹ Másrészt jól tudta használni gyakorló jogásként szerzett nyelvi tapasztalatát, a szóban zajló perek és jogviták során elsajátított korabeli jogi műnyelvet.

2. Cserei munkájának értéke, hogy rendkívüli magabiztossággal és otthonossággal használta munkájában a magyar nyelvet és a népnyelvet. A hiányos, töredezett és egyenetlen magyar jogi szaknyelv esetleges és eseti forrásait a köznyelvből, a népnyelvből vett érzékletes és szemléletes kifejezésekkel, hasonlatokkal, szólásokkal, szentenciákkal egészítette ki. Néhány példa álljon itt szemléltetve Cserei Farkas népnyelv-ismeretét és annak differenciált, pontos, teremtő erejű használatát.

⁹¹ Werbőczy István (1611) *Decretum Juris consuetudinarij, In clyti Regni Hungariae & Transylvaniae. Az az, Magyar es Erdely-Orfzagnak Törvény könyve. Verbőci Istvan által Iratot, 1514. Ezten: Mostian Deakul és Magyarul, Egy haßznos. Regestromal egyetemben uyobban ki bocztatot. Debrecen: Lipsiai; Kitonich János: (1647) Rövid igazgatas A' Nemes Magyar Orfzágnek és hozzá tartozó Részeknek szokott teorveny folyasirol Mellyet Nemzetes Veres-Marthi Ciko Mihaly uram keresere, Deákbol Magyar nyelvre forditott Kaszoni Janos. Gyula-fejér-vár: Brassai.; Kitonich János (1650) *Directio Methodica processus judiciarii Juris consuetudinarii, In clyti Regni Hungariae [...] Rövid igazgatas a' nemes Magyar orszagnak [...] Szokott Törvény Folyasirol, Mellyet Deákbol Magyar Nyelvre Forditott Kaszoni János. Lat. and Hung., Leutchovia.**

Népryelvi kifejezések

a' jóságot-is ki itéli kezéből a' Törvény (elveszíti a pert);
a' roszsz erköltsre hanyatlott személy (parázna személy);
a' tisztaság óltalmazása (a szüzesség és a szemérem védelme);
a' Törvénynek, a' jámborok igazságának bátorságára rendelt utyán
jáztodozik (csalárdul, álnokul viselkedik);
bikabillér (parázna férfi);
égre kiáltó fertelmes dolog (bűnös cselekedet);
fattyu vetett személy (törvénytelen gyermeket szült nő);
idő vesztő fogások (csalárd időhúzások);
meg esett Léány (a házasságkötés előtt teherbe esett leány);
minden dib dáb (apró-cseprő, jelentéktelen);
nagy szemeskedés volt erre (különösen figyeltek valamire);
nász (menyegző);
nehézkés (terhes);
szemérme-takaroja (az asszonyok kendőjére mondták).

Szólások, hasonlatok, szentenciák

A' kik Pártában akarják idejeket tölteni (azok a leányok, akik nem akarnak férjhez menni).

A' Kontyot-is betsületessen viselhesse (tisztas asszony legyen a házasságban).

A' Léányoknak Ortzájuk bőrét megvastagítani (szeméremtelenségre bátorítani a leányokat).

A' Nyalánk ember nehezen felejtí-el az egyszer meg-kóstolt édességet; ha tsak módgyát ejtheti vissza-tér ismét arra, mint az eb az okádásra (a bűnös könnyen visszaesik).

Adósodni kell ott a' hól hoszszabb a' ruha az erszénynél (eladósodik az az asszony, aki pénzénél többet költ).

Az okos Asszony nem szokott magtalanúl maradni (a terhes asszony helyzete férje halála után is kedvezőbb volt).

Az üdö mulás ütheti Nyakon a' dolgot (a halogatás okafogyottá teszi az ügyet).

Eb bordában szött Asszonyok (rossz erkölcsű, hamis asszonyok).

Ély paraszt nevezet alatt inkább (tartsd meg a régi jó szokásokat).

Léány, vág Asszony testi Roszszra adván magát, meg-terhesedik (parázna leány vagy asszony házasságon kívüli bujálkodása után várandós lesz).

Nem kár volna azt fel-tsaptatni (a házasságtörő asszonyt régi szokás szerint négy meghajlított élőfára kötözték, amelyek visszacsapódva darbjaira szaggatták).

Nem mindenkor egyaránt szedik a' közös gyökérről-is a' gyümölsöt (nem mindig illet meg mindenkit ugyanakkora rész egy dologból).

Nem Zsák, hogy ismét meg-fordithassák (nem visszafordítható).

Párta unta, szemtelen Léány (szemermetlen, kacér leányra mondták).

Pártáját más szegre tette, haja betsületétől el maradván (tisztességtelenné vált leány).

Tiszta élet illik a' párta, és Koszoru alá (tisztességesnek kell lenni a lánynak, a menyasszonynak).

Törvénybe kerekednek (bíróság elé mennek).

3. Cserei Farkas számára nem okozott gondot, hogy a fordításokon túl, szükség esetén, neki magának kellett magyar nyelvű jogi kifejezéseket, meghatározásokat megfogalmazni. A hazai jogi terminológiát a 18–19. században bizonyos kettősség jellemzi: egyrészt a latin nyelv dagályosságát, cikornyás, többszörösen összetett körülírásait a magyar nyelvbe is átültető kifejezések nagy száma, másrészt ettől élesen különbözve a magyar köznyelvhez közelítő rövid, tömör, kifejező meghatározások jelenléte. Ahogy az alábbi példák is mutatják, Cserei magyar nyelvű jogi kifejezései, megnevezései ez utóbbiakhoz állnak közelebb. Bár a szerző szándéka a magyar jogi nyelv művelése és fejlesztése volt, nem érezhető rajtuk a későbbi nyelvújítók esetében oly gyakori csináltság, mesterkélttség.

Jogi kifejezések, jogi terminológiai meghatározások és körülírások

a' ki azon Helységben Jóságos ember (vagyonnal rendelkező személy);
a' ki-házasítás igazságával élhető Léányok (atya házban élő hajadonok és „szerentse várók”);

az árva Jóságát vagy magának horgássza (az árva gyermek vagyonát csalárd módon meg akarja szerezni);

belé talál sülni feleletébe (nem tud választ adni);

égyik szék napjáról a' másakra vontattya a' dolgot (alapos ok nélkül elhúzza);

gyermek vesztés (magzatelhajtás);

jegy-ruha (hitbér, dos): a jegy-ruhát „a' Férjfiak Rendekhez 's állapot-tyokhoz képest tartoznak igaz és Törvény szerint el-házasított Feleségeknék el-hálásokért” fizetni”;

ki-nyalánkodék az útból, a' tilalom alatt lévő íznek kostolására (bünt követ el, paráználkodik);
magzattyokat-is vagy életre nem eresztik (magzatelhajtás);
nem engedé, hogy élete nélkül maradjon (megkegyelmez);
nös paráznák (házasságtörő férfiak);
jegy-ruha nyulik/megkeskenyedik/szakad (a hitbér a második házasságkötéskor feleződik, a harmadik esetében harmadolódik, végül már olyan csekély összegűvé válik, hogy ténylegesen eltűnik);
parafernom (nászruha, menyegzői ajándék vagy nászajándék, amelyet a menyasszonynak eljegyeztetése, mátkasága és lakodalma idején mátkája, szülei, atyafia vagy bárki más ajándékozni szokott);
törvényt láthatnak réá – parasztok-is szabadossan meg-foghattyák (tetten érés esetén megbüntethetik);
székely örökség (mint fegyverrel szerzett Jóság, csak fiakat illet és fiú lehet örököse);
vérarulás (az atyjafiakkal szembeni hamisság, rosszhiszemű magatartás: például ellenségeskedés, javaiktól megfosztás, személyében bántalmazás, hamis vád).

**Összegzés: A' magyar és székely aszszonyok'
törvénye könyv jelentősége a művelődés-
és társadalomtörténeti, a jogtörténeti,
a jogi kultúrtörténeti és a jogi néprajzi kutatásokban**

Cseri Farkas egy ellentmondásos kor ellentmondásos alakja volt. Műveltségét, jogi tudását, politikai szerepét, hazaszeretetét, Erdély iránti feltétlen odaadását nemcsak barátai, de ellenfelei is elismerték. Fia, ifj. Cseri Farkas kérésére apja barátja, a testőrpoéta Barcsay Ábrahám a sírfeliratnak szánt epigrammában a hivatalát, befolyását minden körülmények között hazája javára kamatoztató igaz embert dicséri, aki „Erdélyt megmentette szolgaság lánczától”.

A felvilágosult abszolútizmus és Mária Terézia királynő feltétlen híve volt.⁹² Széles látókörű, nyitott szemléletű, nagy türelmű államférfi, ugyanakkor kérlelhetetlen katolikus, aki magánéletében semmitől sem riadt vissza, hogy unokáit erőnek erejével saját hitén tudhassa. Több nyelven beszélt,

⁹² Nagyajtai CSEREI 1800. 11–12.

viselt hivatalában a mindennapokban a latint és a németet használta, de anyanyelvét minden más nyelv felett szerette. Magyar nyelven levelezett, írt verset és prózát – ezek között *A magyar és székely aszszonyok törvénye* 1800-ban megjelent könyvének kéziratát –, mert szívügye volt a magyar nyelv, a magyar jogi szaknyelv művelése. Ifjúkorától a Habsburg Birodalom központjában élt: az erdélyi udvari kancellárián visel közmegebecsülésnek örvendő hivatalt, de örökös honvágya volt Erdély után. A bécsi udvar nagy, fényes társaságaiban mindig a *megmásolhatatlan szeretettel viselt* nemzeti öltözetben jelent meg, de leányát német módi szerint nevelte. Maga is egyetértett azzal, amit a Biblia és a felvilágosodás gondolkodói végül is azonos módon fogalmaztak meg: a természet rendje az, hogy a nők engedelmessédjenek a férfiaknak – és eközben ismeretterjesztő munkát írt, amely a nőket segíti jogaik és kötelezettségeik megismerésében, érvényesítésében.

Mindezek ellenére éppen kora, a 18. század sajátosságaiból adódóan számos tudomány- és kutatási terület tekinti ma is magáénak Cserei Farkas életművét – különös tekintettel a 18. század második felében keletkezett és fia által 1800-ban kiadott *A magyar és székely aszszonyok törvényei* jogszabálygyűjteményre.

A magyar művelődés- és társadalomtörténet tárgya és szemlélete miatt tartja a korai kutatások fontos mérföldkövének Cserei Farkas e munkáját. A nők megítélése, a róluk alkotott kép és a velük szemben támasztott elvárások a 18. században tele voltak ellentmondásokkal. Helyzetük csak lassan változott, jogi értelemben továbbra is kiszolgáltatottak voltak apjuknak, majd férjüknek, a közélet legtöbb színtere zárva maradt előttük, a választójog szempontjából továbbra is kiskorúként kezelték őket. A felvilágosodásnak képviselői, akik a keresztény, vallásos erkölcsfilozófia alternatíváját megfogalmazták meg, az emberi társadalom ráció alapú fejlődését csak a férfiakra vonatkoztatták, a nőkre nem. Rousseau a felvilágosult férfi neveléséről hosszan értekezik, és csak az utolsó fejezetben jelenik meg Zsófia, aki nevelésének egyetlen célja, hogy majd jó feleség legyen. Csak a század végén jelennek meg a nők egyenjogúságát célként megfogalmazó társadalmi mozgalmak, és kritikát megfogalmazó írásaikkal, nyilvános fellépéseikkel a feminizmus első képviselői.

A nőneveléstörténet a 18. század keresztény vallási felfogás és a felvilágosodás nőképeinek felrajzolását értékeli Cserei Farkas munkájában. Az egyes történeti korokban a nőkről alkotott közfelfogás Európában alig változott, és ebben a humanizmus és a felvilágosodás sem jelentett áttörést. Pukánszky Béla a nőnevelés meghatározó társadalmi, jogi tényezőit kutatva veszi kezébe Cserei két évszázad határán megjelent könyvét, amely az 1700-as évek első

felének magyarországi nőképet és annak jogi hátterét mutatja be.⁹³ Pukánszky, ahogyan a 20. század elején Máday Andor,⁹⁴ a törvények és a szokásjog évszázadok során kialakult szabályozási gyakorlatra vezeti vissza a magyarországi és erdélyi nemes asszonyok, leányok, özvegyek, valamint a szabad királyi városok polgárasszonyainak az európaiktól részben eltérő jogállását. Cserei a magyar rendi társadalom nőtagjainak jogait és kötelezettségeit, valamint ezek érvényesítésének szabályait összefoglaló gyűjteménye kiválóan alkalmas a 19. században a nők jogállásában (és ezzel együtt oktatásában, nevelésében) bekövetkezett változások vizsgálatára.

A *jogtörténet* szempontjából az 1800-ban kiadott könyv egyik legfontosabb értéke, hogy a jogi (és társadalmi) közfigyelem fókuszába csak esetlegesen és provizórikusan kerülő csoport esetében veszi górcső alá a jogi ismeretterjesztés szándékával jogállásukat, jogaikat és kötelezettségeiket. Cserei is alapvetően a nemes (illetve néhány kérdésben a szabad királyi városi polgár-) asszonyok, leányok, valamint özvegyek és árvák⁹⁵ jogi helyzetét részletezi – ahogyan ezt a számára példának tartott Werbőczy tette *Hármaskönyvében*. Már az első részben előrebocsátja, hogy „Nemességekről és egyéb személybéli dolgaikról az asszonyoknak” kíván szólni – és ezt a magyar és székely történelem jeles nemesasszonyainak hőstetteit kiemelő példák felsorolásával meg is erősíti. Ezután tér rá a jogállásbeli kérdésekre (pl. „Nemes Anyának Nemtelen Atyától született gyermeke Nemes léssen-é hát? vagy pedig csak meg-marad Atyának Rendin, s' Állapottyában?” vagy „Miként nemesedhetnek meg hát az ilyen Nemtelen Atyáktól született gyermekei a' Nemes Annyáknak?” és „Lőn elobb olly Felelet, hogy Nemes Atyáktól Nemességben születnek a' Léányok. Hát már a' Nemtelen atyák' Léányaiknak adhat-é Nemességet a' Király?”). Ezeket a felvetéseket Cserei egyértelműen és kizárólagosan Werbőczy *Tripartituma* alapján válaszolja meg. Nem is fűz a válaszokhoz külön kommentárt – eltérően a későbbi kérdések gyakorlatias, példákban is gazdag válaszaitól.

⁹³ PUKÁNSZKY 2006. 69–72.

⁹⁴ MÁDAY 1913.

⁹⁵ „Ezek az Országnak Ellenség ellen óltalom Kövei, a békességes időben pedig ékességi, 's azért-is az Országos Rendek közé vannak számláltatva, és ök-is Ország Gyűlésére el-szoktak mindenkor hivattatni. Közönségessen a' szabad, és Királyi Városok Polgár Lakosi Díjjók dolgában egy karban vannak a' Nemességekkel.” Nagyajtai CSEREI 1800. 87.

Nem kívánjuk sem összefoglalását, sem kivonatát adni Cserei egy tematikus jogszabálygyűjteményen magyarázataival, példáival, erkölcsi nevelő célzatú kifejtéseivel messze túlmutató munkájának. Mindössze ismételtlen aláhúzzuk történeti, jogtörténeti jelentőségét – amelyet a társadalomismereti és neveléstörténeti kutatások már felismertek és kutatásaikba beépítettek. Máday Andor például összehasonlító jogtörténeti vizsgálatai során felhívta a figyelmet arra, hogy Európában a római jogot, a germán hagyományokat és a keresztény kánonjog szabályait alkalmazó középkori jogrendszerek nagy többségében a nő a házasságkötését követően az apai gyámságból közvetlenül férji gyámság alá került. Magyarországon ettől eltérően már az Árpád-kortól a férjes nő önjogúságát elismerő jogrend vált meghatározóvá, azaz a patriarchális helyett egy paritásos szabályozási forma.⁹⁶ Mind Werbőczy *Tripartituma*, mind a hazai törvények, statútumok, kiegészülve az ítélkezési gyakorlattal és Cserei gyakran jogszokásokra is hivatkozó magyarázataival, példáival, alkalmasak arra, hogy a nőkre vonatkozó szabályozás e történeti rétegeit is felfejtsék.

A *jogi kultúrtörténet* mindeddig elsősorban a jogi szaknyelv kialakulása, fejlődése szempontjából értékelte Cserei Farkas jogszabálygyűjteményét. Szabadfalvi József külön is kiemelte Cserei munkáját, mint a jogi ismeretterjesztés egyik legkorábbi emlékét.⁹⁷ A keletkezését tekintve Szabadfalvi által 1760–1770 közé datált, de csak 1800-ban kiadott könyv több szempontból is megelőzte korát. Aranka György kifejezetten a jogi szaknyelv „művelését” célul tűző *Anglus és Magyar Igazgatásnak egyben-vetése* könyve a két monarchia közjogi rendszerének összehasonlítására vállalkozott 1790-ben, ahogyan Decsy Sámuel ugyanezen évben megjelent, az államigazgatás, az oktatás és a tudomány művelésének területén a magyar nyelv bevezetését sürgető *Pannóniai Fénix avagy hamvából fel-támadott magyar nyelv* című műve. Dienes Sámuel jóvoltából 1792-ben kiadásra kerül az első magyar nyelvű jogbölcseleti könyv is: *Báró Martini természet törvényéről való állításainak magyarázatja* címmel.⁹⁸

⁹⁶ MÁDAY 1913. 33. A kérdésről más közelítéssel: HERGER Csabáné, *Az összehasonlító jogtörténeti kutatások határai a házassági vagyonjog területén* = BÉLI-KORSÓSNÉ DELACASSE-HERGER 2016. 85–94.

⁹⁷ SZABADFALVI 2020. 14.

⁹⁸ ARANKA György, *Anglus és Magyar Igazgatásnak egyben-vetése*, Kolozsvár, 1790.; DECSY Sámuel, *Pannóniai Fénix avagy hamvából fel-támadott magyar nyelv*, Bécs, 1790.; DIENES Sámuel, *Báró Martini természet törvényéről való*

Cserei a magyar jogi szaknyelv művelését segíteni kívánó munkája már készen van, amikor a Magyar Országgyűlés az 1790/91. évi XVI. törvénycikkben határoz arról, hogy a „nyilvános ügyek intézésére” idegen nyelv helyett a magyar használtassék, 1792-ben pedig megszületik az 1792. évi VII. tc. a magyar nyelv tanításáról és hasznáról, amely megnyitja az utat a magyar nyelvű jogi szakmunkák írása és kiadása előtt.

A *jogi néprajz* számára is új eredményeket – és egyben új kutatási feladatokat – jelent Cserei munkája. Egyrészt, ahogyan említettük, a jogi néprajz 18. századi forrásai rendkívül csekély számban állnak rendelkezésre, így az egyes források a kutatástörténet szempontjából is felértékelődnek. Másrészt hangsúlyozandó, hogy a 18. századból ismert jogi néprajzi vonatú munkák nem elsődlegesen jogi néprajzi források, hanem valamely praktikus igény vagy elméleti kérdés hívta életre ezeket. Cserei munkája sem elsősorban jogi néprajzi, inkább jogismereti, illetve jogi ismeretterjesztő céllal íródott, amely az írott forrásokat egészíti ki inkább csak didaktikai szempontból az élő jogszokások, jogi népszokások, jogi néphagyományok körével. Leírásai azonban – éppen a 18. századi források gyér számára tekintettel – rendkívül értékesek és mind kutatástörténeti, mind módszertani szempontból fontosak. Cserei népnyelvi fordulatai, szólásai további új vizsgálati lehetőségeket fogalmaznak meg, gazdag példaanyaga, a feldolgozás komplex módszere és szemlélete pedig a jogi néprajz szempontjából kiemelten fontos munkává teszi. Cserei Farkas *A magyar és székely aszszonyok törvényei* címmel az 1700-as évek második felének jogi népeletéről tudósító könyve, amelynek ismét elérhetővé válása az erdélyi és magyarországi jogtörténet mellett a jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi kutatások számára is fontos forrás. Cserei intő szavaival pedig arra emlékeztet, milyen értéket jelentenek a „sok szép régi jó szokások, rendtartások, melyek ma-is záros kapuk, vityázó Tornyok gyanánt vannak jámbor Aszszonyinknál, Léányinknál”.

állatásainak magyarázatja, Bécs, 1792. A 18. században a magyar jogi szaknyelv fejlődéséhez hozzájárul: Kövy Sándor, *A Magyar törvények rövid summája. A' Gyermeknek számára*, Pozsony, 1798.

IRODALOM

ACSÁDY Sándor, *Magános magyar törvény kérdések- és feleletekben*, Pest, 1844.

ALAPI Gyula–DONGÓ Gyárfás Géza–GORZÓ Bertalan et. al. (szerk.), *Magyarország címeres könyve. Liber amorum Hungariae I.* Bevezette: Andrassy Gyula gróf, Budapest, 1913. Változatlan új kiadása: Andrassy Gyula gr, *Magyarország címeres könyve I.*, Onga, 2022.

ARANKA György, *Anglus és Magyar Igazgatásnak egyben-vetése*, Kolozsvár, 1790.

BALÁS GÁBOR, *Erdély jökora jogtörténete 1540–1849 közti korra*, Magyar Jogász Szövetség Állam- és Jogtörténeti Bizottsága, Budapest, 1979.

BENKŐ Károly, *Csik, Gyergyó és Kászon leírása*, Kolozsvár, 1853.

BETHLEN, János, *Das bedrängte Dacia*, Nürnberg, 1666. Latinul: *Commentarii de rebus Transilvanicis proximis ab obitu Gabrielis Betlenii triginta quatuor annis gestis*, Vienna, 1779–1780.

BOGNÁR Szabina, *A népi jogélet kutatása Magyarországon*, Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 2016.

BOGNÁR Szabina–HOMOKI-NAGY Mária–NAGY Janka Teodóra, *A drávaszögi és szlavóniai református ígéretlevelek és házassági szerződések jogi néprajzi forrásértéke = „Őszve eskettettek ilyen egyezkedés mellett...” Drávaszögi és szlavóniai református ígéretlevelek és házassági egyezségek*, Eszék, 2021. 7–50.

CZIFRA Mariann, *Kazinczy Ferenc levelezése a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattárában*, Argumentum Kiadó, Budapest, 2014.

CSEREY Lőrinc, *Háláló beszéd a tudományoknak felséges Mária Theresia királyi kegyes gondviselése által Budán felállított lakó helyökbe való beiktatások örvendetes napjára*, Bécs, 1777.

CSIKY Kálmán, *Werböczy István és Hármaskönyve*, Budapest, 1899.

- DECSY Sámuel, *Pannóniai Fénix avagy hamvából fel-tamadott magyar nyelv*, Bécs, 1790.
- DIENES Sámuel, *Báró Martini természet törvényéről való állatásainak magyarázatja*, Bécs, 1792.
- DÖBRENTAI GÁBOR, *Nagyajtai Cserey Farkas Erdélyi udvari tanácsos és referendárius élete = Erdélyi Muzéum* (1815) 4. 153–169.
- EGYED Emese, *Barcsay Ábrahám két id. Cserey Farkasra vonatkozó verse = Irodalomtörténeti Közlemények* (1994) 98:5–6. 760–762.
- ENYEDI Sándor, *Cserey Farkas levelei Aranka Györgyhöz 1796-ból = Magyar Könyvszemle* (1998) 114:3. 293–300.
- FEHÉR Katalin, *Az erdélyi felvilágosodás pedagógiai gondolkodói: Cserey Farkas = Magiszter* (2012) 10:1. 62–75.
- FÖLDVÁRY László, *Id. Wesselényi Miklós báró küzdelme és szenvedése vallásáért = Magyar protestáns egyháztörténeti monographiák I.* Budapest, 1898. 177–260.
- FRONTIUS MÁTYÁS–ÉRFALVI HALMÁGYI István, *Erdély országának Három Könyvekre osztott törvényes könyve III.* Kolozsvár, 1779.
- HEREPEI János, *Apáczai Csere, Nagyajtai Cserei = Irodalomtörténeti Közlemények*, 1958 (62:1.) 52–57.
- HERGER Csabáné, *Az összehasonlító jogtörténeti kutatások határai a házassági vagyonyjog területén = BÉLI GÁBOR–KORSÓSNÉ DELACASSE Krisztina–HERGER Csabáné (szerk.), Ut Juris Ordo Exigit. Ünnepi tanulmányok Kajtár István 65. születésnapja tiszteletére*, Pécs, 2016. 85–94.
- HOMOKI-NAGY Mária, „Az általam megkért hiteles tanúk előtt következő végső rendelkezésemet teszem...”: *Jobbágy-parasztok végrendeletei Szentes mezővárosában*, Szekszárd, PTE KPVK, 2018.
- HOMOKI-NAGY Mária, *Erdély a Habsburg Birodalomban és az Osztrák–Magyar Monarchiában: Magánjog = VERESS Emőd (szerk.), Erdély jogtörténete*, Forum Iuris, Kolozsvár, 2018. 337–357.
- HORVÁTH Attila, *Az Erdélyi Fejedelemség magánjoga = VERESS Emőd (szerk.), Erdély jogtörténete*, Forum Iuris, Kolozsvár, 2018. 229–252.

KAJTÁR István, *Bevezetés a jogi kultúrtörténetbe*, Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2004.

KEMÉNY Lajos, *Kaprinay István = Levéltárosok Lapja* (1916) 4:1–2. 24.

KÖVY Sándor, *A' Magyar törvények rövid summája. A' Gyermekek számára*, Pozsony, 1798.

KÖVÁRY László, *Erdély nevezetesebb családai*, Kolozsvár, 1854.

MADARASSY János, *A magyar polgári törvénytudomány vázolata*, Eger, 1845.

MÁDAY Andor, *A magyar nő jogai a múltban és jelenben*, Athenaeum, Budapest, 1913.

MEZEY Barna, *Szokásjog és szokás határán: jogszokások* = MEZEY Barna–NAGY Janka Teodóra (szerk.), *Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2009. 13–25.

MEZEY Barna, *Történeti áttekintés* = VERESS 2018, VERESS Emőd (szerk.), *Erdély jogtörténete*, Forum Iuris, Kolozsvár, 2018. 99–111.

MEZEY Barna, *Erdély a Magyar Királyságban (1000–1540)* = VERESS Emőd (szerk.), *Erdély jogtörténete*, Forum Iuris, Kolozsvár, 2018. 99–162.

MEZEY Barna, *Acta Right of the “Above” and the “Below”. On the Border of Customary Law and Custom: The Legal Customs = Acta Ethnographica Hungarica* (2022) 67:1. 87–97.

NAGY Iván, *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*, III. Pest, 1858.

NAGY Janka Teodóra, *A magyar jogi néprajz-kutatás eredményei és alternatívái* = TÁRKÁNY SZÜCS Ernő, *Magyar jogi népszokások*, Budapest, 2003. 851–862.

NAGY Janka Teodóra, *A jogi néprajz a hazai kutatások tükrében* = MEZEY Barna–NAGY Janka Teodóra (szerk.), *Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2009. 83–96.

NAGY Janka Teodóra, *Jogi néprajzi, jogi kultúrtörténeti adatok az áldomáshoz* = MEZEY Barna (szerk.), *A szimbólumok üzenete. A jogi kultúra jelképei: eljárások, szokások, formák és tárgyak*, ELTE, Eötvös Kiadó, Budapest, 2011. 345–354.

NAGY Janka Teodóra, *A jogi néprajzi kutatások és az Ethnographia = Ethnographia* (2014) 124:3. 297–320.

NAGY Janka Teodóra, *Europäische rechtliche Volkskunde und ungarische rechtliche Volkskunde. Volksrechtsforschung (1939–1948) = Jogtörténeti Szemle* (2021) 19. 39–47.

NAGY Janka Teodóra, *Az európai és a magyar jogi kultúrtörténet olvasatai. Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi értelmezések Kajtár István Bevezetés a jogi kultúrtörténetbe monográfiájában* = NAGY Janka Teodóra–BÉLI Gábor (szerk.), *A jog kulturális holdudvara: A magyar jogtörténet, jogi kultúrtörténet európai kontextusai*, Budapest, 2022. 136–147.

NAGY Janka Teodóra, *Bűnök és büntetések Dugonics András: Magyar példabeszédek és jeles mondások című proverbium gyűjteményében (1820) = BÓDINÉ BELIZNAI Kinga–GOSZTONYI Gergely (szerk.), Jogtörténeti Parerga III. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 70. születésnapja tiszteletére*, Orac Kiadó, Budapest, 2023. 273–282.

Nagyajtai Cserei Farkas levele Barcsay Ábrahámnak, Bécs. 1773. dec. 10. = *Erdélyi Muzéum* IV. 170.

Nagyajtai CSEREI Farkas, *A' magyar és székely aszszonyok' törvénye*, Kolozsvár, 1800.

Nagyajtai Cserei Mihály Históriaja. A szerző eredeti kéziratából KAZINCZY Gábor által, Pest, 1852.

PÁLMAY József, *Udvarhely vármegye nemes családjai*, Székely-Udvarhely, 1900.

PUKÁNSZKY Béla, *A nőnevelés évezredei. Fejezetek a lányok nevelésének történetéből*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2006.

STIPTA István, *A magyar jogtörténet-tudomány kétszáz éve*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2015.

SIPTA István, *A jogi kultúrtörténet Magyarországon* = BÉLI Gábor–KORSÓS NÉ DELACASSE Krisztina–HERGER Csabáné (szerk.), *Ut Juris Ordo Exigit. Ünnepi tanulmányok Kajtár István 65. születésnapja tiszteletére*, Pécs, 2016. 305–312.

SZABADFALVI József, *A magyar jogi nyelv kialakulása és fejlődése a 19. század elejéig* = *Jogtudományi Közlöny* (2020) 75:1. 12–20.

SZÁDECZKY Lajos (szerk.), *Br. Apor Péter verses művei és levelei 1676-1752, I.* Monumenta Hungariae historica, Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, Budapest, 1903.

SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, II. Budapest, 1893.

TAGÁNYI Károly, *A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. I. rész. A családjog és örökési jog köréből* (Néprajzi Könyvtár, Új sorozat), 1., Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 1919.

TÁNCZOS Vilmos, *Kitalált hagyomány? Mohay Tamás: A csiksomlyói pünkösdi búcsújárás. Történet, eredet, hagyomány című könyvéről* = *Regio* (2009) 21:2. 129–138.

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő, *Magyar jogi népszokások*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1981.

TELEKI József gr, *Hunyadiak kora Magyarországon*, XI., Pest, Emich Gusztáv Könyvnyomdája, 1855.

TRÓCSÁNYI Zsolt, *Törvényalkotás az Erdélyi Fejedelemségben*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2005.

VERESS Emőd (szerk.), *Erdély jogtörténete*, Forum Iuris, Kolozsvár, 2018.

WENZEL Gusztáv, *Jogtörténeti párhuzam Magyarország és Erdély törvényhozása és jogrendszere közt Werbőczy óta* = *Magyar Académiai Értesítő* (1852) 12:2. 93–138, 154–180.

ZSOLDOS Ignác, *A mezsei rendőrség főbb szabályai*, Pápa, 1842.

Nagyajtai Cserei Farkas (1719-1782) a 18. század második felében íródott és fia, ifj. Cserey Farkas által 1800-ban megjelentetett, 'A' magyar és székely aszszonyok' törvénye című könyvének ismételt kiadása – több mint 250 évvel annak megírását követően – különös figyelemre számot tartó vállalkozás. Kézenfekvő, hogy a Tortoma Kiadó részéről a szülőföld főhajtásának tekintsük az erdélyi és a magyar történeti múlt értékeinek újrafelfedezését, de Cserei munkája túl mutat a lokális értékőrzésen. Nemcsak művelődés- és tudománytörténeti kuriózum, de az európai kontextusba helyezett, szélesen értelmezett jogtörténet, jogi kultúrtörténet és a közelmúlt új kutatási eredményeivel gazdagodó magyar jogi néprajz rendkívül értékes, továbbá a történet- és nyelvtudomány területét is érintő forrásmunkája.

Nagy Janka Teodóra

70 lej
4990 Ft

tortoma
KÖNYVKIADÓ